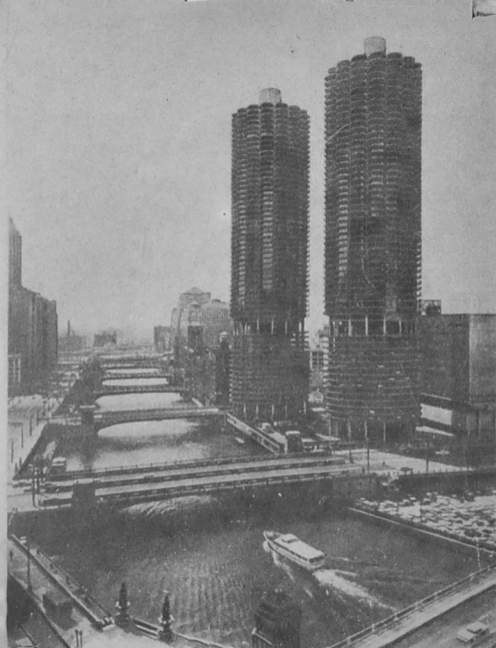

ҺӘСӘН
СЕЈИДБӘЛЛИ

ИҶИРМИ
КҮН
АМЕРИКАДА

Гасан Сејидбајли

ИЈИРМИ КҮН АМЕРИКАДА

М. Ф. Ахундов тарафи
Азербайжан Республикаси
Девлет КИТАПДАНАСЫ

КӨНЧЛИК
БАКЫ — 1974

Газычы Һәсән Сејидбәјли 1971-чи илин нојабр, 1972-чи илин март ајларында бир дөстә инчәсэнәт ишчиләрилә бирликдә Америка Бирләшмиш Штатларында, Мексикада олмуш, Белчиканын шәһәрләрини кәзмишдир. Газычынын «Ијирми күн Америкада» адлы јол гәјдләриндә бу сәфәр һаггындакы тәәсүраты топлаймышдыр.

Инчәсэнәт саһәсиндә чалышан башга јолдашларым кими сәјаһәтә чыханда мән дә, тәкчә, кетдијим өлкә илә таныш олмурам, бу сәјаһәт һәм дә јол јолдашларымы дәриндән өјрәнмәјә имкан јарадыр. Тәкчә јени өлкәни, јени бир халгы јох, һәм дә јени инсанлары јахындан таныјыр-сан. Онлар сәнни архан, мәсләкдашын олурлар. Бош вахтларда, бир јердә галдығымыз саатларда мүшаһидәләримизи тәһлил етмәклә јанашы, тәбни олараг, гәрибликдә Вәтәнимизи, јахын адамларымызы, тәрчүмеји-һалымызы даһа тез-тез хатырлајырыг.

Храбровитски илә Јапонияја кедәндә биз анчаг ики нәфәр идик. Ики сөвет јазычысы. Југославија сәфәримиздә беш нәфәр идик. Аз вахт әрзиндә беш нәфәрин һәјатыны, адәтини, хасијјәтини дәриндән өјрәнмәк, әлбәт ки, чәтин олур. Бу дәфә исә биз ијирми дөрд нәфәр идик. Ијирми дөрд мүхтәлиф хасијјәтли, мүхтәлиф тәбиәтли, мүхтәлиф пешә саһиби олан кишиләр вә гадынлар. Арамызда јазычы да вар иди, кинорежиссор да, рәссам да, актјор да, оператор да, һәким дә. Өзү дә сәјаһәтчимиз бир өлкәјә дејилди. Үч өлкәни көрүб өјрәнмәли идик: Америка Бирләшмиш Штатларыны, Мексиканы вә гајыданбаш Белчиканы.

Нју-Јорк бизи човғунала, гарла гаршылады. Даһа

догрусусу, шиддэтли күлөк гарла жагышы бир-биринэ гатмышды. Арада һәлә бир долу да жарды...

Көмрүкхана јохламасындан кечиб, отелә јолландыг. Атлантук океаныны ашыб Нју-Јорка, көјдәләнләр шәһәринә кәлиб чыхмышдыг. Дүзүнү дејим ки, шәһәрин кур ишыгы бизи һеч дә һејрәтә кәтирмәди. Чүнки биз бунлары киноларда көрмүшдүк вә бунлар бизим үчүн көзләнилмәз дејилди. Һәм дә човгун рекламлары пәрдәләјир, онларын тә'сирини сојудурду.

Нју-Јоркун мәркәзиндә, 43-чү күчәдәки «Балтимор» мейманханасына дүшдүк. Бизи Викторија адлы чаваг гадын гаршылады. Бу гадын Нју-Јорка бизә бәләдчилик етмәли иди. Гәрибә көркәми варды: боју чох уча, бурну һәддиндән артыг узун иди. Мәнә елә кәлди ки, Викторија бир көзү илә аччаг бир тәрәфи көрә биләр. Чүнки бурну аракәсмә кими о бири тәрәфи өртүрдү. Сонра өјрәндик ки, Викторијанын анасы јунаи, атасы исә русдур. Гыз фамилијасы Алексеевадыр. Едвард фамилијалы бир америкалыја әрә кедиб, мейманханада бәләдчи ишләјир.

Бәләдчимиз бизә мәсләһәт көрдү ки, күчәләрдә 8—10 нәфәрлән ибарәт дәстәләрлә кәзишәк. Деди ки, јералты кечидләрдән кечмәјин, метронун хәләт јерләриндә дајанмајин. Јахшы олар ки, һеч метроја минмәјәсиниз. Нју-Јорк паркларында да кәзмәјин. Сорушдуг: «Нә үчүн»? Деди ки, бурада тез-тез хошакәлмәз һадисәләр баш верир. Мүгавимәт көстәрәнләри өлдүрүрләр вә чох вахт гадынлары гаршы амансыз олулар.

Дүзү, мән бә'зи китабларда вә публисистик мәгаләләрдә бу һагда гејдләрә тәсадүф етмишдим вә бу мәнә гәрибә көрүнүшдү. Ешитмишдим ки, Америкада чох вахт банклары, варлылары гарәт едирләр. Садә адамлары, ади зәһмәткешләри, күчә илә пијада кәзән чамааты

исә хәләт јерләрдә тутуб сојдугларыны, онларын һејсијәтинә тохундугларыны тәсәввүр етмирдим.

Сәјаһәтә бу дәфә һәјат јолдашымла кетмишдим. Ијирми үч нәфәрин һамысы онун бизимлә биркә сәјаһәт етмәсинә үрәкдән севинирди. Чүнки о, һәкимдир. Гүр-бәтдә хәстәләнмәк исә, мә'лумдур ки, нә демәкдир!

...Нөмрәмиз јахшы иди. Бешинчи мәртәбәдә, ишыглы, кениш. Телевизор, јумшаг чарпајылар, телефон, сәлигәли ванна отағы—һәр шеј өз гајдасында. Лакин бир шеј бизә даһа да никаран гојду. Телефон апаратынын јанында типографија үсулу илә чап олунмуш бир јазы диггәтимиз чәлб етди: «Әкәр отағынызын гапысыны дөјсәләр, ачмајын. Әкәр гапы архасындан сизә десәләр ки, телевизору, јахуд су краныны тә'мир етмәјә кәлибләр, инанмајын. Чүнки онлар сојгунчу ола биләрләр. Гапыны ачсаныз, биз сизин һәјатыныза чавабдәһ дејилик. Гапыны чох дөјсәләр, сизи һәдәләсәләр, отел инзибатчысына зәнк вурун». Белә јазыны охујандан сонра кәл јат көрүм, нечә јатырсан. Пәнчәрә архасында полис, тә'чили јардым, јанғын машынларынын сәс-күјүнү дә о јазынын үстүнә кәлин.

Биринчи кечә јата билмәдијими көрүб, телевизору гурдум. Нју-Јорк вахты илә саат үчүн јарысы иди. Телевизор ишләјирди. Таныш сифәт көрдүм. Севиндим. Америка актјору Поул Муни мәшһур Франса јазычысы Емпл Золја ролунда чәкилмишди. Мән бу филми чохдан көрмүшдүм. Инди дә көһнә танышым кими онунла көрүшдүм,—бурада Нју-Јоркада!.. Лакин бир шеј мәнә тез-тез кәдәрләндириди. Демәк олар ки, һәр һиссәдән сонра филми дајандырыб рекламлар көстәрирдиләр. Каһ чүр-бәчүр автомашынылары, каһ пал-палтары, каһ да хырдават малларыны тәблиғ едирдиләр. Филмдән белә ләззәт алдым!

Сәһәр пәнчәрәни галдырыб күчәжә бахмаг истәдим. Әлләрим гапгара дудаја батды. Гисс етдим ки, ачсам күчәни дудасы чијәрләримә долачаг. Ашағы бахдым. Күчә көрпич диварлар арасында гујуја бәнзәјирди. Көј дә көрүмүрдү. Бешинчи мәртәбәдә галдығымыза бахмаја-раг, елә бил дәрин гујунун дибиндә идик. Буну да кәрәк өз көзүңлә көрәсэн. Јохса, Нју-Јоркда, көјдәләнләр ичиндә јашамағын «ләззәтини» әсил мо'нада дүјмәзсан.

Бизи о гәдәр горхутмушдулар ки, лифтли дә бөјүк дәстәләрлә енмәли олурдуг. Мейманхана, јухарыда гејд етдијим кими, Нју-Јоркун мәркәзиндә иди. Өзү дә чох баһалы мейманхана иди. Лифт ачыланда мелодик зәнк чалыныр, јухары галханда вә ашағы енәндә бүтүн мәсафә боју астадан хош мусиги сәсләнирди.

Һамымыз вестибүлә топлашандан сонра бәләдчимиз бизи Нју-Јоркда галачағымыз күнләр үчүн тутулмуш програмла таныш етди. Көрмәли јерләрә сәјаһәт етмәли идик. Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына кедиб, бина-нын шө'бәләрини кәзмәли, бир дә зәнчиләрин јашадығы мәшһур Гарлем рајонунда олмалы идик. Даһа доғрусу, буну биз өзүмүз хаһиш етдик. Викторија деди ки, ора пијада кетмәји мәсләһәт көрмүр. Гарлемин күчәләрини јалныз автобусун пәнчәрәсиндән сејр етмәк мәгсәдәүјун сајылыр.

Јенә тәһлүкә горхусу! Интурист бизим һәјатымыза ча-вабдәһ дејил. Алнымызда һансы өлкәдән кәлдијимиз ја-зылмајыб ки! Биз садәчә, ағ дәрили инсанларыг, Гарлем-дә исә еһтираслар чох гызышыб, зәнчиләрин гәзәби алов пүскүрүр.

Кечирдијимиз һәјәчанлы кечәнин илк сәһәри... Илк дәфә күчәжә чыхардыг. Америка торпағына ајаг басыр-дыг. Лакин бу, торпаг дејилди. Бетон иди. Бетон сәкиләр, евләр, көјдәләнләр...

Автобуса миндик. Көјдәләнләрин чәркәләндији күчә-ләрлә сәјаһәтә башладыг. Сәккиз милјон әһалиси олан Нју-Јорк бош көрүнүрдү: һараја бахарсан—бетон вә шү-шәдән һөрүлмүш көјдәләнләр. Алт мәртәбәләри сајсыз-һесабсыз, көзгамашдыран баһалы машинларла долу ав-томобил парклары, пал-палтар, зәркәрлик маллары илә, чүрбәчүр саатларла, чәкмәләр, мебелләрлә бәзәнмиш нә-һәнк витринләр, бә'зи сәкиләрин јанында јиәсини көзләјән миник машинлары, евләрин тинләриндә кечә-күндүз-сөнмәјән јени ил јолкалары. Һәр шеј көз гамаш-дырырды. Аичаг елә бил сәккиз милјонлуг әһали шәһәри тәрк етмиш, јахуд нәдәнсә горхуб кизләнмишди.

Бизим отелин әтрафындакы күчәләр тәмиз иди. Тин-ләрдә гојулмуш хүсуси гурғу зибил јешијини әвәз едир-ди. Бураларда күчәжә һеч бир шеј атмырдылар. Лакин сонра, бир аз узаглашдыгча, көзүмүз өнүндә гәрибә мән-зәрә ачылды.

Енли бетон күчәләр боју гәзетләр, капрон кисәләр, јумурта габыглары, үмумијјәтлә, зир-зибил адландырды-ғымыз шејләр сәкиләрә, бетон күчәләрә о гәдәр сәпәлән-мишди ки, бу бизи һејрәтә кәтирди. Бу зибил галаглары сәлигәли көјдәләнләрлә белә чидди, гәшәнк чизкиләри олан биналарла, һамар бетон сәкиләрлә һеч чүр ујуш-мурду.

Биналарын арасындакы даланларда, һәјәтләрдә, хыр-дача мејданчаларда галагланмыш зибил кетдикчә чоха-лыр, күләк кағызлары капрон кисәләри гамарлајыб көјә совурур, автобусун шүшәләриннә чырпырды...

Бәләдчимиз деди ки, зибил Нју-Јоркун ән бөјүк бәла-сыдыр. Шәһәр о гәдәр зибилләниб ки, һәнки сүпүркә-чилләр, һәтта бу рајонларда ишләјән полисләр дә тә'тил е'лан едирләр. Она көрә белә едирләр ки, Нју-Јоркун ме-ри шәһәри тәмизләмәк үчүн вәсаит ајырсын. Бу зибиллик-

лэр ичэрсиндэ жүз минлэрлэ сичовул төрөјиб. Сичовуллар һәмни районда јашајан аилэлэрдәки көрпэлэр үчүн бөјүк гәһлүкәдир.

Көјдөләнлэр дүнјасындан чыхыб, Гарлем районуна јахынлашдыг. Һүндүр биналара бурада да тез-тез тәсәдүф олунурду. Арабир һарајаса тәләсэн зәнчијә тәсәдүф едирдик.

Бәләдчимиз ону да деди ки, бүтүн Нју-Йоркда олдугу кими, бу районда да ев хәрчи, мәнзил хәрчи чох жүксәкдир. Көрпичдән һөрүлмүш он-он беш мәртәбәли биналарын фасады боју, лап ашағы мәртәбәдән башламыш јухары мәртәбәјә гәдәр, дивара дәмир пилләкәнләр һөрүлүб. Бөјүк күчәләрдә белә мәнзәрәләри көрәндә елә тәсәввүр јараныр ки, санки евә һәјәтдән бахырыг. Дәмир пилләкәнләр евләрин фасадыны корлајыр вә јөндәмсиз едир. Белә дәмир пилләкәнләр јанғын дәстәләринин тәләби илә Американын бүтүн биналарында гурулмушдур. Бәләдчимиз әләвә етди ки, бу пилләләр тәкчә јанғын дәстәләринә дејил, гарәтчиләрә дә чох көмәк едир, гулқурларын евләри сојмасы үчүн јахшы имкан јарадыр.

Гарлемин күчәләри дә чох зибилли иди. Күчәләр, беґон сәкиләр көјә соврулан көһнә гәзетләрлә, сыныг күрсү вә диванларла долудур. Онлары пәнчәрәдән бирбаш күчәјә атырлар.

Нечә ил бундан әввәл көрдүјүм, мәшһур Америка режиссору Стенли Крамерин бөјүк усталыгла чәкдији «Сон саһилә» филмини хатырладым.

Бу филмдә тәсвир едилир ки, ким исә атом мүһарибәсини башлајыб, бүтүн јер үзү нүвә силаһынын өлүм кәтирән бәласына дүчар олуб, бүтүн чанлылары мәһв едән, өлдүрән радиасија, һәтта Австралијаја да чатыр, оранын да чамаатыны өлүмә мәнкум едир. Тәкчә бир суалты көминин јер үзүндәки бу бәладан хәбәри јохдур. Бу, Аме-

рика кәмисидир. Американын бөјүк лиманларындан биринин јахынлығында дәнизин үзүнә галхыр. Кәминин һејәти саһилә чыхыб, кимсәсиз шәһәрин тәрк олунмуш күчәләри илә аддымлајыр вә дәһшәтлә инсан нәфәсиндән мәһрум көјдөләнләрә, бош күчәләрә, шәһәрин лал мәнзәрәләринә бахыр.

Инди Нју-Йоркун күчәләрини сејр етдикчә мәнә елә кәлирди ки, «Сон саһилә» филминин кадрлары ичәрсиндәјәм.

Гарлем районуну автобусда кәзиб доландыгдан сонра, Нју-Йоркун чинлиләр јашајан районуна кетдик. Бурада күчәләрин гурулушу, евләрин көркәми чинсајағы иди. Бу район сәс-күјлү иди. Чохлу јер-јемиш сатылырды. Мејвә туллантылары күчәләрә, сәкиләрә атылмышды. Хырда гәлјаналты очаглары. Көһнә палтосунун јахасыны галдырмыш гоча чинли (даһа доғрусу, америкалы) отуруб гоншусунун једији хөрәјин ијини чәкир.

Күнчдә балачабөј чинлиләр — бөјүкләр вә ушаглар сәс-күј салыб өз дилләриндә нә исә дејирләр вә һеч кәсә мәнәһл гојмурлар, һеч бир гәјда-гануна риәјәт етмирләр. Әрзаг маллары илә көјәрти, алма, портағал долу арабалар хырда мағазаларын гаршысында дајаныр, сукечирмәз өнлүк тахмыш бәстәбөј кишиләр арабаларын жүкүнү бошалдырлар...

Јенә көјдөләнләр районуна кәлирик. Күчәләр — дәрин гујунун диби. Биз бу гују диби илә кәзирик. Бәләдчимиз бизи Уол-Стритдәки биржаја кәтириб чыхарыр. Дејир ки, бурада бир нечә саатын әрзиндә бири мүфлисләшир, башгасы милјончу олур. Аксијалар каһ гијмәтә минир, каһ да гијмәтини итирир. Ким даһа һијләкәрдирсә, ким даһа зирәкдирсә, чәлд тәрпәнирсә, башгасыны даһа тез алдадырса, о да газаныр!

Лифтлә јухары галхырыг. Бизи үст мәртәбәнин шүшә-

бәнд дәһлизиндәки тамаша јеринә кәтирирләр. Бурада, шүшә архасындан, ашағыда ешитмәдијимиз «курултуја», чакнашмаја тамаша едирик. Јүзләрлә һижләкәр доллар сijasәтчиләринин нүмајәндәләри, нөкәрләри, һәјатларыны бу ишә сәрф етмиш мүтәхәссисләр, шарлатанлар, әл-ламәләр, бә'ән дә ишин ичәлијини бүтүн дәринлији илә һисс едән адамлар бир-бири илә өлүм-дирим мүбаризәси апарырлар. Бир-биринин үзүнә күлә-күлә бир-бирини со-јур, мәһв едирләр. Елә бил милјонларла милчәк ширәјә гонуб. Каһ нәдәнсә һүркүб һаваланыр, гара булул кими гајнајыб гарышыр, каһ да јенидән һәмин ширәјә гонур. Дөшәмә кағыз парчалары илә долудур. Диварларда һесаблајычы чиһазлар ишләјир. Узун рәгәмләр тез-тез јаныб-сөнүр. Рәгәмләр киминсә севинчинә, киминсә бәд-бәхтлијинә сәбәб олур. Бурада анчаг бир ганун вар: бири өлмәсә, башгасы дирилмәз!

Бирјадан чыхырыг. Бурада Уол-Стритин дөнкәләри чох дардыр. Күләк дајаныб, даһа гар јағмыр. Парчаланмыш булуллар ичәрисиндән һарада исә чох узагларда, мави сәма гырпым чалыр, күн ишығы, анчаг көјдәләнләрин үст мәртәбәләринин пәнчәрәләриндә бәрг вурур. Ашағы мәртәбәләр күнәшдән мәһрумдур.

Ортајашлы вә гоча нју-јоркчулар һара исә тәләсирләр. Бурада она көрә чохлу пијадаја тәсадүф етмәк олур ки, банклар, малијјә идарәләри әсасән бу әтрафдадыр. Чаванлар аз көрүнүр.

Бә'ән автобусдан чыхыб, кичик дәстәләрлә ајры-ајры күчәләри кәзмәјә кедирдик. Дајаныб јолдан кечән америкалылардан сөз сорушанда онлар чох һөрмәтлә чаваб верирдиләр.

Америкада олдуғумуз мүддәтдә мәнән дәфәләрлә со-рушдулар ки, һарадан кәлмишәм? Испанијаданмы, Ита-лијаданмы? Чаваб верирдим ки, Азәрбајҗандан. Анчаг

тәәсүф ки, бурада да, орта сәвијјәли америкалынын өл-кәләр һаггында тәсәввүрү чох мәһдуддур. Онлар әсасән өз ишләри илә, аилләри илә мәшғулдулар. Кәнар шеј-ләрлә аз марагланырлар.

Бир јандан башга халглар һаггында, хүсусилә совет халглары һаггында һәгигәти онлардан мүмкүн гәдәр киз-ләтмәјә чалышырлар. дикәр тәрәфдән дә, чох дәринә кет-мәјә онларын өзләринин нә вахтлары, нә дә имканлары олур. Чох вахт «Азәрбајҗан» сөзүнү баша дүшмәјәндә мән тәсәввүрү бир гәдәр кенишләндирмәк үчүн дејирдим ки, Гафгазданам. Чохлары буну да баша дүшмүрдүләр. Анчаг Совет Иттифагынданам,—дејәндә башларыны тәр-падиб күлүмсүнүрдүләр. Демәк олар ки, һамы мейрибан-часына күлүмсүнүр, «советик, советик»—дејә бизи салам-лајырдылар.

Миник машинлары күчәләрдә сәс салмыр. Анчаг биз онларын һәнирини—исти јелини һисс едирик. Арабир гы-са сигналлар ешидирик, бир дә чархларын выјылтысыны. Сүканын архасында әсасән гадынлар отурур. Чаван, ја-худ чох јашлы гадынлар. Һамы өзүнү отурачаға баглајыр. Чүнки машины тез-тез көзләнилмәдән дајандырмалы олурлар. Сүкан архасында кишиләри, анчаг такси ма-шинларында көрмәк олур, чоху зәнчидир.

Биз Нју-Јорка нојабрын 24-дә чатмышдыг. Тәзә илә һәлә бир ај алты күн варды. Лакин күчәләрдә 1972-чи илин модели сајылан јени миник машинларына тәсадүф едилирди. Гәрибә бир шеј мүшаһидә етдим. Сары рәнкли такси машинларынын, демәк олар ки, һамысы әзик иди. Көркәмләри дә ачыначағлы. Анчаг шәхси машинларын көркәми үрәк ачырды. Америкалылар машинлары кө-зәл рәнкләмәји бачарырлар, өзү дә јахшы машинлар ја-радырлар. Һәтта 1972-чи илин модели сајылан машин-ларын да әксәријјәти әзилибдир. Демәк олар ки, бүтүн

машындар эзикдир. Чүнки машин һәддиндән чохдур. Нју-Йоркун енли күчәләри дә миник машинларына дарлык едир. Һәм дә сүрүчүләр чох темпераментлидирләр, әксәријјәти гадын олса да... Каһ бу дөнкәдә, каһ о дөнкәдә тез-тез тоггушан машиндара тәсадүф едирик. Белә һалларда сүрүчүләр чох да мүбәһисә етмирләр. Тәгсиркар өз үнваныны верир, беләликлә, лазым кәләрсә, вурдуғу машинаны тәмир олунамасыны өз үзәринә көтүрүр. Күлүмсүнүб ајрылырлар. Елә беләчә дә сонракы илә гәдәр, јени модел чыхана гәдәр эзик машин сүрүрләр. Әкәр машин јенә бир нечә дәфә вурулурса, (бу даһа тез-тез олу), артыг о машины сүрмәк мүмкүн дејилсә, ону тәмир етдирир, јахуд да сатдырыб тәзәсини алырлар. Һәддиндән артыг әзилмиш тәзә моделли автомобил исә машин гәбиристанлығына туллајыб, нөмрәләринни чыхарырлар.

Күчәләрин бириндә баһалы бир машина јанында ики ушаг олан гәшәнк кејинмиш чаван бир гадын јахынлашды. Чох көзәл вә вүгарлы көркәми варды. Бизим актрисалардан бири күлүмсүнүб деди ки, «баһалы гадындыр». Өзү дә, Америкада белә «баһалы гадынлар» һөкмән ана олмаға чалышырлар. Дүнјаја бир-ици ушаг кәтирирләр. Әввәл белә гадынлар ит сахлајырдылар. Әчаиб итләр. Инди исә јени дөб дүшүб. Хырда, гәшәнк кејинли ушагларла кәзирләр. Машында, јахуд тәјјәрәдә әлиушаглы «баһалы гадынлара» тез-тез тәсадүф етмәк олу.

Бу, һеч дә о демәк дејил ки, Америкада ушаг семирләр, әксинә, ади америкалылар әсәсән чохушаглы олулар. Сөһбәт јалныз өзләрини дүшүнән, мәнәһәбәтсиз јашајан, өз көзәликләринни чүрбәчүр јолларла реклам етдирән гадынлардан кедир—«баһалы гадынлардан».

Көзәл дүшүнүлмүш вә ә'ла һәлл олуномуш ме'марлыг абидәләринә тамаша едирик.

Јарашыглы биналар, јени опера театры, мејданчалар, сәкиләр, бә'зән бөјүк бир комплекс кими јаранмыш сәркиләр. Көјдәләнләр, әсәсән Манхеттен адланан адада јерлашир. Бу ада Нју-Йоркун башга адалары илә көрпүләр, тунелләр васитәси илә бирләшиб, әлагәләнир.

Нју-Йоркда көрпү чохдур. Тунелләр дә чохдур. Анчаг Нју-Йорк јалныз көјдәләнләр шәһәри дејил, бөјүк һиссәси бир, јахуд икимәртәбәли биналардан ибарәтдир.

Көјдәләнләр һаггында сөһбәтимизи јекунлашдырмаг үчүн әввәлчә 102 мәртәбәли бинанын јухары мәртәбәсинә галхырыг. Бураја, әлбәттә, тәкчә биз сәјаһәт етмирик. Күндә онларла, бәлкә даһа чох турист дәстәси һәләлик дүнјанын ән уча көјдәләнинин јухары мәртәбәсинә галхыр. Бунун үчүн дә билет алырыг. Јухары мејданчалара галхмаг үчүн бир нечә лифтә минмәк лазым кәлир.

Лифтдән лифтә кечә-кечә 86-чы мәртәбәјә чыхдыг. Нју-Йорку бурадан сәјр етдик. Көјдәләнләри даһа ајдын көрмәк үчүн мејданчананы кәнарларында хүсуси чиһазлар—нәһәнк дурбинләр гојулмушдур.

Дурбинә јахынлашыб, көзлүјүндән бахдым. Һеч нә көрмәдим. Америкалы гоншум мәнә деди ки, дурбинни дахылына он сент атмаг лазымдыр, он сентә Нју-Йорку јахындан сәјр етмәк олар. «Сәјр пулуну» вердикдән сонра көјдәләнләрин һис чәкмиш диварларыны көрдүм. Фикирләшдим ки, көрәсән бу 40—50—60 мәртәбәли биналарын диварларынын һисини нечә тәминзләмәк олар? Бунун үчүн јәгин ки, мүрәккәб гурғулар учалтмаг лазымдыр. Бәлкә дә бу чирки һеч вахт тәминзләјә билмәјәчәкләр...

Ашағыда күчәләр боју сел кими ахан миник машинлары вә автобуслар ојунчаг кими көрүнүрдүләр. Әлван рәнкли машин сели...

Нју-Йоркун күчэләри чох садә гурулуб. Бир-бири илә паралел күчәләрин ады анчаг рөгәмләрлә гејдә алыныб. Биринчи, икинчи, үчүнчү вә с. Онлары кәсән күчәләр исә «Авенју» адланыр. 1-чи Авенју, 2-чи Авенју, 3-чү Авенју вә с. Буна көрә истәвијин јери тез тапа билирсән.

Американын алвер үчүн әлверишли олан һәр күнч-бучағында гәлјаналты, јахуд мағазә тәшкил едилир. Су-венирләр сатырдылар. Гызгын алвер кедирди. Зәнцирдән асылмыш Азадлыг һејкәли, Нју-Йоркун мүхтәлиф мәнзәрәләри һәкк олунмуш шәкилли стәканлар вә с.

Сатычыларын арасында чох да гара олмајан чаван, гәшәнк, јарычылпаг зәнчи гыз дајанмышды. Он сәккизон догуз јашы оларды. О гәдәр көзәл иди ки, һамы ајаг сахлајыб она бахырды. Бөј-бухунлу, јарычачыг габарыг синәли зәнчи гызы чох көзәл олдуғуну өзү дә һисс едирди. Әслиндә алычыларә о, гуллуг етмирди. Анчаг дајаныб күлүмсүнүрдү. Мүштәриләрә гоча арвад гүллуг едирди. Өзү дә мүштәриләри јахшыча алдадырды. Пу-лул хырдаасыны бәзән аз верир, бәзән дә һеч вермирди.

Сувенир алдыгдан сонра белә гәрәра кәлдик ки, даһа 102-чи мәртәбәјә галхмағын мәнасы јохдур. Јолдашларымыздан ким исә деди ки, ашағыдакы биначлар, 102-чи мәртәбәдән даһа да хырда көрүнәчәк. Вәссалам.

86-чы мәртәбәнин мејданчасы башдан-баша метал торла әһатә олунмушду. Бәләдчимиз деди ки, бу тору гу-рашдырмамышдан әввәл чохлары бурадан өзүнү ашағы атыб-интиһар едирди. Бура интиһар етмәк истәјәнләр үчүн ән мүнасиб јер иди. Һәтта 102-чи мәртәбәдән дә өзүнү атаңлар олурду.

Јолдашларымыздан ким исә зарафатла сорушду:

— Һаны бәс илк көрүшүмүздә бизи горхудуб, дедијиниз гатилләр?

Бәләдчимиз күлүмсүндү:

— Елә дүнән кечә тәкчә сизин меһманхананын јахынлығында дөрд нәфәри өлдүрүбләр, једди нәфәр гадын вә гызы зорлајыблар.

Мән дүшүндүм ки, Нју-Йорк кими бөјүк шәһәри кәзиб доланмаг нә бир күнүн, нә дә бир һәфтәнин ишидир. Биз, «Америка» адланан бу «тамашаја» анчаг салондан бахырыг. Сәһнәнин архасындакы һадисәләрдән, гарышыглыгдан чох вахт хәбәримиз олмур. Сәһнәнин архасыны көрмәк үчүн хејли вахт вә имкан лазымдыр.

Кечән кечә өз нөмрәмиздә телевизора бахдығымыз заман күчәдән кәлән түкүрпәдичи сиреналарын бир нечәсиз бизим отелин әтрафында баш верән фачиәли һадисәләрдән хәбәр верирмиш.

Сәһәрисиз биз, кимсәсиз күчәләри, елә бил әбәди ола-раг бетон сәкиләрә мыхланмыш көјдәләнләри сејр едәндә һардан биләјдик ки, бу көјдәләнләр, бу бетон сәкиләр, алышыб јанан парлаг, әлван витринләр өтән кечә нечә фачиәли һадисәнин лал шаһиди олуб?

Әкәр бурада һәр шеји көрмәјә имканымыз олсајды, јәгин ки, дөһшәтә кәләрдик. Лакин биз анчаг јаранма-сына милјонлар хәрчләнмиш низамлы күчәләри, мағазалары, витринләри, банклары көрүрдүк...

Бир дөфә чәсарәт едиб метроја да ендик. Ашағыда әлини јолдан кечәнләрә узадыб, сәдәгә истәјән диләнчиләр јер-јердән сәсләнирдиләр, лакин онлара һеч мәнәл гојан јохду. Диләнчиләрин палтарлары гәрибә иди. Чоху раһибә бәнзәјирди.

Нју-Йоркун метросу бизи хејли тәәччүбләндирди. Кәрпич диварлары олан хәлвәт, јарыгаранлыг, кимсәсиз стансија ваһимәли иди. Елә бил—«Һадисә» адлы Аме-рика филминин кадрларына дахил олмушдуг. Бурада нә

истәјирсән—елә, нә чинајәт төрәдирсән төрәт, мане олаң, жахуд көмөк әли узадан тапылмајачаг.

Метронун вагонуна миниб жола дүшдүк.

Вагонун диварлары рекламларла бәзәнмишди. «Кока-кола» вә «Пепсикола». Чүрбәчүр гадын чораблары, чылпаг гадын гычлары илә реклам олунурду. Бу рекламлар ичәрисиндә орда-бурда дајанмыш садә америкалылары сејр едирдик.

Гатар бизи истәдјимиз стансијаја чатдырмады. Јолдакы стансијаларын бириндә сүрүчү деди ки, бурадан о јана кетмәјәчәк. Биз дүшүб, јенә көзләмәли олдуғ вә о бири гатарла јолумуза давам етдик.

...Ахшамлар вахтымызы нөмрәдә кечирмәјә чалышырыг. Чүнки һавалар чох сојугдур, каһ јағыш јағыр, каһ гар... Бәләдчимиз програм үзрә бизи бир јерә апармырса, биз телевизору гуруб, Нју-Јоркун, еләчә дә бүтүн Американын он бир, он ики програмы арасында мараглы верилишләр ахтарырыг.

...Ејбәчәр бир варлыг. Ики ајаглыдыр, лакин инсан дејил. Бу һејбәтли варлыг, растына чыхан чаван гызлары, онларын севкилиләрини боғур. Полис онун изинә дүшүр, лакин ону тутмаг асан дејил. Гејб олур. Бу һејбәтли варлыгдан бәһс едән филмин давамыны көрмәк үчүн јәгин ки, һеч кәс телевизия экранындан ајрыла билмир. Лакин филмин мараглы јериндә һадисәләр кәсилир, екранда јенә дә заводдан тәзәчә чыхмыш миник машиналары нүмајиш етдирилир, ортајашлы бир киши машиналарып шүшәләри үзәриндә ири һәрфләрлә јазылмыш гижмәтләри кәстәриб тамашачыларә мәсләһәт көрүр ки, мәнз һәмин маркалы машины алсылар. Машинын хүсусијјәтләрини, јайларыны, јумшаглығыны, ичәрисини сәлигә-сәһманыны нүмајиш етдирир вә тәкрар-тәкрар мәсләһәт көрүр ки, мүштәриләр бу машина мејл сал-

сынлар. Сонра гоншу машины кәстәрир, бу машины гижмәти даһа учузду. Бу машины да тәблиғ етдикдәл сонра үчүнчү машина кечир...

Сонра јенә һәмин һејбәтли варлыг екранда көрүнүр. Јенә дәһшәтли һадисәләр баш верир... Кечәдир. О әтрафда јашајан адамларын көзүнә јуху кетмир. Евләрин гапылары өз-өзүнә ачылыр, фәрјад, инилти, өлүм... Јенә аз галырлар гатилин изинә дүшсүнләр, лакин о, мешәликдә көздән итир. Қим исә үрәкләниб, полис нәфәрләринә көмөк етмәк истәјир. Һәмин чәсур адам бир аздан сонра гатиллә үзләшәчәк. Елә бу вахт һадисәләр јенә кәсилир, телевизия стансијасы јени рекламлар кәстәрир. Мебел, чилчыраг, гадын туалети, бәрбәрхана, ән јахшы сачдүзәлдәнләр нүмајиш етдирилир. Сонра јенә гадын шалварлары, мүхтәлиф чәкмәләр кәстәрилир. Өзү дә бунун үчүн јәгин ки, иниләрлә гадын ичәрисиндән сечилмиш маникеншалар дә'вәт олунур. Рекламлар үчүн мултипликасијадан истифадә едилир.

Беләликлә, бир филмә ахыра гәдәр бахмаг үчүн үчдөрд саат сәрф етмәли олурсан. Нәһајәт, Американын о күн үчүн тәблиғ етдији рекламларын чохусуна мәчбури олараг бахдыгдан сонра, филмин сон кадрларыны көрүрүк... Һәмин һејбәтли гатилә күллә дә тә'сир етмир. Ону һиллә илә газ камерасына салырлар. Камеранын һавасыны кет-кедә бошалдырлар вә гатил нә гәдәр һејбәтли олса да һавасыз камерада мәнв олур.

Филмин дәһшәтинин тә'сири чәкилмәмиш биз Нју-Јоркун күчәләриндән кәлән сиреналарын выјылтысы алтында өзүмүзү јухуја вермәјә чалышырыг...

Бәләдчимиз бизи Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына апармағы гәрара алды.

Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты бинасынын архи-

тектурасы, хансы ме'мар тәрәфиндән җарадылдығы барәдә, өлкөләрин чәкдиҗи хәрчләр һаггында чох җазылыб. Мән бунлары тәкрат етмәк истәмирәм. Анчаг көрдүкләримини вә эмоционал тәәсүратымы җазмаға чалышачагам.

Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты бинасынын комплекси, шүбһәсиз, көзәл мүасир ме'марлыг нүмунәсидир. Бинаны ән әлверишли җердә учалдыблар. Көрпүләрин, гоңшу биналарын вә дәниз гурғуларынын ансамблы ичәрисиндә чох мөһтәшәм көрүнүр.

Кениш вестибүлдә хеҗли көзләмәли олдуг. Бизим дәстәдән башга, онларла өлкәдән кәлмиш сәҗәһәтчиләр дә өз нөвбәләрини көзләҗирдиләр. Бу тәшкилатын дахили бәләдчиләри вә. һәммин бәләдчиләр гонаглары бинанын салонлары илә, чүрбәчүр мушавирәләр кедән отаглары илә кәздириб, һәм Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатында кедән ишләр һаггында, һәм дә бу бинанын диварларыны бәзәҗән гиҗмәтли паннолар, фрескалар һаггында мараглы мә'луматлар верирләр. Бурада демәк олар ки, бүтүн милләтләрин бәләдчи-нүмајәндәси вә.

Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын әсас вә ән бөҗүк салонунда гызғын мушавирә кедирди. Бу күн мушавирәҗә сәдрлик едән зәнчи иди. О, салонун јухары башында отурмушду. Бүтүн салонун вә мушавирәнин көрүнүшү эзәмәтли иди. Бу бинада гуллуг едән полисләр чамааты бә'зи җерләрә бурахмырдылар. Чүнки онлара хүсуси сакитлик җаратмағы тапшырмышдылар. Лакин турисләр имкан тапыб башларыны пәрдәләрин арасына сохур, һәр шеҗи көрмәҗә чан атырдылар.

Чох садә, һәм дә мөһтәшәм тәнасүбдә, инчә зөвглә җарадылмыш бу бинанын һәр җери бахымлыдыр. Балкондан ашағыда вестибүлә мараглы бир мәнзәрә ачылыр. Көҗдән асылмыш улдузлар, Җер күрәсч, атом гурулушуну тәсвир едән парлаг метал шарлар, җер әтрафында пейк-

ләр... Бүтүн бунлар санки инсанын нәҗә гадир олдуғуну сүбүт едир, һамыны мәнз елмлә, бәшәриҗәтин тәрәггиси үчүн лазым олан хеҗирли ишләрлә мәшғул олмаға чағырыр.

Нју-Йоркун мәшһур «Мүзик-һолуна» кетмәк һалә Москвада олдуғумуз заман програма салынмышды. Бәләдчимиз дә «Мүзик-һола» кедәчәҗимизи бизә билдирмишди. Лакин бирдән кәлиб хәбәр верди ки, бу, баш тутмаҗачаг. «Мүзик-һола» билет тапмамышды. Чох гәрибә иди. Американын интуристи океанын о тајындан кәлән гонаглары үчүн билет сифариш етмәҗә имкан тапмамышды. Әлбәттә, она көрә деҗилди ки, «Мүзик-һолун» билетләри бир ај габагдан сатылыр. Бу, садәчә сәһләнкарлыг иди.

Бәләдчимиз, гәзети бизә узадыб деди ки, бахын көрүн хансы тамаша, хансы концерт хошунуза кәлирсә, мүмкүн олса ора билет алаг.

Бизи «Oh, Кәлкүттә!» адлы тамаша марагландырды. Бәләдчимиз нәдәнсә өзүнү итирән кими олду. Мүәммалы бир тәрзәдә сорушду ки:

— Доғрудан, о тамашаҗа бахмаг истәҗирсинниз?
— Әлбәттә, истәҗирик!..

Ахшам җенә јағыш јағырды. Театрын бинасы чох да узагда деҗилди. Мәшһур Бродвәјдә иди. Мә'лум олдуғу кими, Нју-Йоркда бүтүн театрлар вә тамаша салонларынын чоху Бродвәјдәдир. Театр бинасынын габағы чамаатла долу иди. Билетләр сатылыб гуртармышды.

Ичәри кирдик.

Вестибүлдә тамашачылар арасында мүхтәлиф милләтләрини нүмајәндәләрини көрмәк мүмкүн иди. Һәтта алынларында гырмызы хал олан утанчаг һинд гызларыны да. Дедик ки, җәгин тамаша һиндлиләрин һәҗатын-

«ан бәһс едәчәк. Лакин сонра мә'лум олду ки, тамашанын һиндлиләрә һеч бир дәхли жохдур.

Сәһнәнин гаршысында асылмыш пәрдәнин үзәриндә чылпаг гадын шәкли чәкилмишди. Бу, ачыг-ачыгына парнографија иди.

Мусиги чалынды, пәрдә ачылды. Бир дәстә оғлан вә бир дәстә гыз, әжинләриндәки хәләтләри рәгс едә-едә чыгарыб, кетдикчә күчләнән парлаг прожекторларын ишыгы алтында тамамилә чылпаг галдылар. Нә гәдәр ејбәчәр, нә гәдәр абырсыз, һејсијјәтсиз инсанлар! Көз көрәкөрә елә һәрәкәтләр етмәјә башладылар ки, бизим адамларын бир гисми илк дәгигәләрдән дуруб салону тәрк етди.

Демәли, бу кечәмиз дә һечә чыхды.

Јенә нөмрәмизә гајытдыг вә телевизору гурдуг. Американын телевизија програмлары ичәрисиндә јенә дә мараглы верилишләр ахтармаға башладыг. Бир-бирини амансызчасына күлләбарана тутан ковбојларла растдашдыг. Јенә машиналар һаггында тәзә мә'луматлар ешитдик.

Нәһәјәт, илыг, күнәшли бир күн. Мағазалары көзмәји гәрара алдыг. Киши көјнәкләри доггуз, он ики, он алты доллардыр. Бир-ики мағаза о јанда һәмин көјнәкләр ики доллар дохсан доггуз сентәдир. Бөјүк бир столун үстүнә галаглајыблар. Мүштәриләр галагланмыш көјнәкләр ичәрисиндә хошларына кәләнни сечирләр. Көјнәк көјнәјә гарышыб, рәнк-рәнкә. Бири—ици доллар, бири—дөрд доллар. Мән белә алверә Јапонијада да тәсадуф етмишдим.

Шәһәрин мәркәзиндә бөјүк мағазаларын чохунда гәрибә мәнзәрәләри сејр едирик. Бир јанда «Хилас ордусу»

20

наркоманлары, тирјәкчиләри дүчар олдуғлары бу амансыз хәстәликдән гуртармаг үчүн чамаатдан пул јығыр, бир јанда узунсачлы оғланлар вә гызлар сәкиләрин үстүндә отуруб өз әл ишләри олан сырғалары, кәмәрләри, голбағлары јерә сәрдикләри парчанын үстүнә сәпәләјир вә һәм бир-бирләрини назлајыр, һәм дә алвер едирләр. Бир јанда Санта Клаус—Американын шахта бабасы өз ән-әнәви кејиминдә индидән јени ил сөһбәтләри апарыр, бир јанда шабалыд говуруб сатырлар.

Бөјүк мағазаларда јаман гәләбәлик вар. Гијмәтләри салынмыш малларын әтрафына о гәдәр адам јығышыб, о гәдәр әл гурдаланыр ки, билмәк олмур бу малларын пулулу вериб апарырлар, жохса елә пулсуз чантаја атыб чыхыб кедирләр. Сонралар ешитдик ки, бу мағазаларын кизли јерләриндә телевизија гурғулары вар. О, телевизија апаратлары васитәси илә мағаза кешикчиләри бүтүн шө'бәләрә нәзарәт едирләр. Буна көрә дә белә мағазаларда чох вахт сатычы көрүнмүр.

Баһалы мағазаларда исә вәзијјәт башга чүрдүр. Мүштәри көрмәк олмур. Белә мағазалар әсәсән хәлвәтдир. Ичәри кирирсән, сәни гаршылајан сатычылар елә мейрибанлыг, елә һөрмәт көстәрирләр ки, бир шеј алмамыш кетмәк олмур. Бурада һәр шејин гијмәти бирә-он, бирә-ијирми баһадыр.

Ашағы мәртәбәдәки малларын гијмәти јухары мәртәбәләрдәкиңә нисбәтән учузду. Дејиләнә көрә, бәзи америкалылар ашағы мәртәбәјә енмәји өзләринә ар билирләр. Лакин биз америкалы дејилдик. Бүтүн мәртәбәләри кәзирдик.

Ашағы мәртәбәдә ишләјән сатычылар даһа мейрибан, даһа садә инсанлардыр. Чох сөһбәтчилдирләр. Күлүб-данышыр, зарафат еди, һарадан мәлдијимизи сорушурдулар. Учабојлу, јетмиш јашларында гоча америкалы еши-

21

дәндә ки, биз Совет Иттифагынданыг, чох севинди, сорушду ки, һансы јерләрдәник. Дедим ки, Азәрбајчандан. Деди мән орада олмушам. Чәлд мәнә шимал гүтбүндә јашајанлара даһа лазым ола биләчәк бир күрк гәклиф етди. Күркә бахан кими күлүб дедим ки, сиз Азәрбајчанда олмамысыныз. Азәрбајчанда гыш ајларында бәзән гар јағса да, белә күркүн ичәрисиндә биз бишәрик. Дедим ки, биз күнәшли өлкәдән кәлмишик, Одылар дијарындан!

Нју-Йоркун кимсәсиз күчәләри илә сел кими ахан бәрли-бәзәкли миник машиылары әсасән чох бөјүкдүрләр. Узунлуғу алты метрә јахын. Бу да онларын даһа тез-тез вурулуб, әзилмәсинә сәбәб олур. Таксидә кәзмәк чох баһадыр. Әкәр америкалы истәјирсә ки, ону һәр јердә һөрмәтлә гаршыласынлар, кәрәк бу илин ахырында кәлән илин моделини, јә'ни 1971-чи илин ахырында 1972-чи илин јени модели сајылан миник машиыны алсын.

Чох көһнә машиылар да раст кәлмәк олур. Көһнә машиылары сатмаг үчүн бөјүк мејданчалар дүзәлдилиб. Бура мүштәри аз кәлир. Мүштәрисин олмајан базар касадлашыр. Бу мејданчалара гојулан бәзи машиылар, Јалныз америкалыларын тәсәввүрүндә көһнә сајылыр. Әслиндә белә машиылары чох да ишләтмәјибләр. Бу машиылар тәзә модели машиы чыхан кими көһнәлир, гијмәтләри ејли ашағы дүшүр. Пулу нисбәтән аз олан адамлар өзләринә машиылары белә комисјон мејданчаларындан алмаға чалышырлар. Машиынын гијмәти јашына көрә тәјин олунур. Мәсәлән, 1972-чи илдә 1971-чи илин машиыны гијмәтини нисбәтән итирирсә, 1970-чи илин машиыны даһа артыг итирир. Беләликлә, 1966—64-чү илин машиыны, демәк олар ки, тамамилә гијмәтдән дүшүр. Пулу олан адамлар һәмишә јени илин машиыныны алырлар. Пулу нисбәтән аз олан, лакин јүксәк даирә-

ләрдә кәзиб доланан адамлар да белә етмәјә чалышырлар. Әксәријјәтин һәр ил јени машиы алмаға имканы олмур. Чохлары јалныз нечә илдән бир ала билирләр. Көһнәлән машиыларыны исә чох вахт апарыб машиы гәбиристанлығына туллајырлар. Биз белә гәбиристанлыглар чох тәсадүф едирдик. Бир-биринин үстүнә галамыш минләрлә машиыны..

Бәләдчимиз бизә деди ки, көһнә машиылары бу гәбиристанлығы кәтириб гојмаг үчүн машиы саһибини 30 доллар вермәлидир. Елә һаллар да олур ки, көһнә машиы саһибинин машиыны јарарсыз һала дүшүр. 30 доллар пулу да олмур. Јахуд олса да пулу һавајы јерә вермәк истәмир, буна көрә дә машиыны кимсәсиз бир јердә туллајыр, нөмрәләрини көтүрүб, арадан чыхыр. Бәзи һалларда полис һәмин машиы саһибини моторунун нөмрәсиз вәситәси илә тапыр, һәм 30 доллары, һәм дә машиы саһибини ахтардығы үчүн сәрф етдији әмәјин һаггыны ондан алыр. Беләликлә, бу һәрәкәт машиы саһибинә даһа баһа баша кәлир. Буна көрә дә мүфлисләшмиш адамлар һәлә мотору ишләјән һәрәкәт едә билән машиылары ән учуз мејданчалара кәтирир, гәпик-гуруша сатырлар. Мәсәлән, он беш доллара сатылан машиылар да вар. Әкәр механик арајыш версә ки, он беш доллара сатылан машиы түстү бурахмыр, о машиыны сатмаг олар. Нју-Йоркун күчәләриндә түстү бурахан машиылары сүрмәјә ичазә вермирләр, шәһәрин һавасы онсуз да чох ағырдыр.

Нју-Йоркдан Вашингтона кетмәк үчүн тәјјарә мејданына јола дүшәндә көрпүләрини бириндән кечмәли олдуг. Даша дөнмүш мешәликләри хатырладан көјдәләнләри архада гојуб, бирмәртәбәли Американын јоллары илә кедирдик. Бир-бири илә јанашы, бир-биринә бәнзәјән көрпич евләр... Артырма, сәлигәли гараж. Бүтүн евләр

бир принцип үзрә гурулуб: мәним евим, мәним аиләм, мәним кичик галам».

Жоллар чүрбәчүр миник машины мағазаларынын, машинын гәбирстанлыгларынын, машинын сатылан мејданчаларын јанындан кечир. О гәдәр белә алвер мејданчалары, белә мағазалар вар ки, кет-кедә ајдын олу—миник машины Американын вә америкалыларын ән гүдрәтли аллаһыдыр. Рәван, кениш, раһат, сәлигәли јоллар...

Биз сәссиз филмләрдән башлајараг, мүһарибә илләринә гәдәр Американын дәмир јоллары һаггында чох бәдин филм көрмүшүк. Нә гәдәр мараглы һадисәләрин шаһиди олмушуги.. Бу јоллар әтрафында һиндлиләрлә, кавбојларла кедән мүбаризәдән бәһс едән бәдин филмләр инди дә бизим һафизәмиздән чыхмамышдыр. Лакин инди, бурада, Американын чох һиссәсиндә һәмин романтик дәмир јоллары өз әһәмијјәтини итирмишдир. Чүнки әсас нәглијјат тәјјарә вә миник машиналарыдыр.

Тәјјарә мејданына јахынлашырыг. Јоллар мәртәбә-мәртәбәдир. Саға кедән јоллар биринчи мәртәбәдә, сола кедән јоллар икинчи мәртәбәдә, тәјјарә мејданына кедән јоллар үчүнчү мәртәбәдәдир.

Тәјјарәјә миниб Американын пајтахты Вашингтона јола дүшүрүк. Сәјаһәтимиз јалныз бир саат чәкәчәк. Тәјјарә кичик вә сәлигәлидир. Стүардессалар бизә мејвә ширәси тәклиф едирләр. Ширәни ичиб јеримизи раһатламаға имкан тапмамыш, тәјјарә Вашингтона енмәјә башлајыр.

Вашингтонда да һава булулду иди. Америкаја кәл-дијимиз күндән бу вахта кими әмәлли-башлы күнәш көрмәмишдик. Вашингтонун бејнәлхалг тәјјарә мејданчаларынын биринә ендик. Јаман гәләбәлик иди. Мүхтәлиф өлкәләрдән кәлмиш гонаглар, ишкүзар адамлар,

сәјјаһлар... Бу да чох тәбиидир. Чүнки Вашингтон Бирләшмиш Штатларын пајтахтыдыр.

Бәләдчимиз деди ки, Вашингтонда бундан башга даһа бир нечә бөјүк бејнәлхалг тәјјарә мејданы вар, бу шәһәр-дән һәр күн 800 тәјјарә учуб дүнјанын мүхтәлиф шәһәр-ләринә сәрнишин апарыр.

Вашингтон вахты илә саат 14 иди. Бир саат јарымдан сонра бурада һава гаралмалы иди. Буна көрә дә биз вахтымыздан мүмкүн гәдәр сәмәрәли истифадә етмәли идик.

Евләрин диварларында алышыб-јанан әгрәбсиз саат-лара тез-тез тәсадүф едирик. Бу саатлар Јапонија фир-масына мәхсусдур. Америкада вә дүнјанын бир чох өл-кәләриндә белә әгрәбсиз саатлары јапон фирмасы гурур.

Вашингтонун күчәләриндә, әсасән, бир-ики-үч мәртә-бәли биналар чәркәләнир. Бу биналарда бир нечә әнлә-јашајыр. Елә биналар да вар ки, анчаг бир әнләјә мән-субдур. Јарыммәртәбә һүндүрлүјүндә нахышлы, мәнәч-чәрли пилләкән сәлигәли күчә гапысына галхыр. Евләр, әсасән көрпичдән тикилир. Бәзән бир нечә тинин көрүш-дүјү күчәләрин ортасы хырда мејданчаја чеврилир. Бу мејданчаларда һөкмән һејкәлә тәсадүф олуноур. һејкәл-ләрин әксәријјәти бир-биринә бәнзәјир. Ат белиндә сәр-кәрдә, јахуб дәвләт хадими...

Шәһәрдә бир дәнә дә олсун фабрик вә завод јохдур. Әсасән сәфирликләр, тичарәт мәркәзләри, ширкәтләр, дәвләт идарәләри, музејләр, мәктәбләр, мағазалар вә ки-но-театрлардыр.

Бу шәһәрдә ән уча бина «Капитоли» вә «Ағ евдир». Мәлүм олдуғу кими, чохдан гәбул олунмуш гәрәра әса-сән бу ики бинадан һүндүр биналарын тикилмәсинә ича-зә верилмир. Буна көрә дә Вашингтонда тәсадүф олуна-ән уча биналар он ики мәртәбәлидир.

Потомок чајынын саһилләри чох мәнзәрәлидир. Һәр икни саһил боју чәркәләнән ағачлар Јапониядан кәтирилмишдир. Сакура, ја'ни киләнәр ағачлары чичәкләнәндә Американын чох шәһәрләриндән чамаат ахышыб Вашингтона кәлир, ағ-чәһрајы чичәкләр ачмыш ағачларын көз охсајан мәнзәрәсини вә бу мәнзәрәнин Потомок суларында әкс олунамасыны сејр едирләр. Бу бир ән'әнәјә чеврилмишдир. Лакин Потомок чајында һеч вахт, һеч кәс чиммир. Ән исти һаваларда белә бу чајда чиммәк гадағандыр. Америкалылар бу чајы зәһәрли чај һесаб едирләр. Куја вахты илә бу чајда чимәнләр полимиелит хәстәлијинә тутулублар. Вашингтонун ән бахмалы јерләри бу әтрафдадыр.

Чефферсонун пантеону, Авраам Линколнун мәғбәрәси, Вашингтонун учу көјә дирәнмиш даш хатирәси. Бу даш хатирәләрин, бу пантеонларын әзәмәтли көркәми вар, сәјјаһлар бураларда шәкил чәкдирмәји сефирләр. Президент Рузвелтин Вашингтондакы хатирәси исә ени бир метр, һүндүрлүјү метр јарым мәрмәрдән ибарәтдир. Вашингтон музейләриндә, демәк олар ки, дүнианын бүтүн көркәмли рәссамларынын ишләри вар.

Мәни Арлингтон гәбристанлығы даһа чох марағландырды. Минләрлә әскәр вә забит басдырылмыш бу гәбристанлығын тә'сирини сәбәбини ајдынлашдырмаға чалышдым. Һојатда да, инчәсәнәт сәһәсиндә дә күтләви сәһиләләр бизи һәјәчанландырыр. Арлингтон гәбристанлығы она көрә тә'сирлидир ки, бурада һамы өз сон рутбәсини алыб, бәрәбәрләшмишдир. Бүтүн гәбирләр бир-бирини сјнидир. Һара бахырсан, бир өлчүдә ағ гәбир дашлары. Һарадан бахырсанса—дүзүң, чәнәки, јухарыдан, ашағыдан—гәбирләр әскәр кими чәркәләнмишдир. Минләрлә, он минләрлә ејни өлчүлү лал гәбирләр. Вјетнамда һәлак оланлары бурада дәфн етмирләр.

Аз гала һәр гәбирин үстүндә, һәр гәбирин башдашында бир шәлә гујруг дәлә ојнајыр, өзүнә јем ахтарыр. Дәләләр дә өз ишләрини чох сәссиз көрүр, елә бил гәбирләрдә јатанларын әбәди јухусуну позмаг истәмирләр.

Арлингтон гәбристанлығынын ән уча нөгтәләринин бириндә хаинчәсинә өлдүрүлмүш президент Чон Кеннединин гәбри.

Гәбрин гаршысында әбәди мәш'әл јаныр. Бу Кеннедиләрин сон мәнзилдир. Өлү кеннедиләр. Бир аз ашағыда Чон Кеннедидән сонра өлдүрүлмүш кичик гардашы Роберт Кеннединин тәзә гәбри салынмышдыр. Едвард Кеннеди исә намизәдлийини Америка президентлијинә ирәли сүрмәкдән имтина етмишдир. О сенатордур. Лакин демишдир ки, «кеч-тез кеннедиләр јенә Ағ евә кәләчәкләр. Мән дә олмасам, кеннедиләрин ушағлары чохдур».

Арлингтон гәбристанлығында марағлы бир һејкәл вар. Групплашдырылмыш һејкәлдир. Иккинчи дүңја муһарибәсинин иштиракчылары олан әскәрләр, јаралы јолдашларынын әлиндән дүшән Америка бајрағыны сахламаг истәјириләр. Онлар да јаралыдырлар, ајаг үстүндә күчлә дајаныблар. Лакин бир-биринә көмәк едир, бајрағы сахламаға чан атырлар.

Бәләдчимиз дејир ки, бу һејкәли сәнәдли фотография әсасында јарадыблар. Дејир ки, Американын үч јериндә Дөвләт бајрағы һеч вахт ендирилмир: Капитолидә, Ағ евин үстүндә вә бу һејкәлдә...

Бизи мейманханаја кәтирдиләр. Чох сәлигәли вә баһалы мейманхана иди. Нөмрәмизә галхмаздан әввәл Викторија бурада дәстәмизә бәләдчилик едәчәк гочаны—мүсјө Жаны бизә тәгдим етди. Викторија Нју-Јорка гајытмалы иди. Һамымыз жығышыб она хатирә олараг Москвадан алыб кәтирдиймиз гәшәнк бир саат бағыш-

ладыг. Бир нечә дәстәјә бөлүндүк Чүнки бурада да бизә хәбәрдарлыг етмишдиләр ки, әсасән, бир-ики күчә илә кәзмәк олар. Галан күчәләрлә кәзмәји мәсләһәт көрмүрдүләр. Сонралар ешитдик ки, зәнчи азадлыгы һәрәкатынын мәшһур хадими Мартин Лүтер Кинг хаинчәсинә өлдүрүлдүкдән сонра Вашингтонда бөјүк тоггушмалар олуб. Вашингтонда јашајан зәнчиләр арасында елә һәјәчан галхыб ки, Америка пајтахтынын бир нечә күчәсиндә јангынар төрәјиб, евләр, мәһәлләләр ода бүрүнүб. Зәнчиләр Мартин Лүтер Кингин хаинчәсинә өлдүрүлмәсинә чаваб олараг евләрә од вуруб, мағазаларын шүшәләрини сындырыб, тар-мар едирмишләр. Һәјәчан о дәрәчәдә шиддәтли имиш ки, Вашингтонун јүксәк даирәләри полисә әмр вериб ки, һәләлик зәнчиләрә нә әл вурсунлар, нә дә онлара гаршы силаһ галдырсынлар. Лакин полисин нәзәриндән һеч кәс гачмајыбмыш. Ертәси күнү, һәјәчан јатандан сонра «хүсуси фәалијјәт көстәрән» зәнчиләри бир-бир евләриндән апарыб, дустаг едибләр.

Јанмыш мәһәлләләрә, гаралыб көмүрә дөнмүш евләрә баха-баха Вашингтонун мәркәзи күчәләринә кәлиб чыхдыг. Мағазалары кәздик, сәркиләрә тамаша етдик. Сонра совет сәфирлијинә гонаг кетдик.

Америкада олдуғумуз бир нечә күнүн әрзиндә, һаһәјәт, рус хөрәји јејә билдик. Сәфирлијин өз јемәкханасы, өз ашпазлары вар.

Ахшамүстү Кеннеди мәркәзинә кетдик. Башдан-баша аг мәрмәрдән һөрүлмүш бу мөһтәшәм сарајы Кеннединин анләси өз пулу илә тикдирмишдир. Американын вә бүтүн дүнјанын ән мәшһур ифачылары, о чүмләдән совет ифачылары бураја дә вәт олуначаг, бурада көзәл консөртләр вериләчәк.

Ашағы мәртәбәнин вестибүлүнүн һүндүрлүјү азы

әјирми метрә јахындыр. Үчүнчү мәртәбәнин кениш даш артымасына чыхырыг. Вашингтона мүхтәлиф јолларла ахышыб кәлән машын селинин сејринә далыр, дәгигә-башы һаваланан тәјјарәләрин гырпым чалан ишыгла-рына бахырыг. Машынлар көрүнмүр. Онларын ишыгла-ры елә бил јерлә көј арасында һәрәкәт едир. Һава рүтүбәтли олдуғу үчүн адама елә кәлир ки, машынлар акварнумун ичәрисиндә үзүр. Јүзләрлә, минләрлә машын ашағы вә јухары јолларла ахышыб јахынлашыр, јахуд Вашингтону тәрк едиб узаглашыр. Бу ишыг селинин ара-сы кәсилмир. Һәр јан, һәр јан машын селинә гәрг олмуш-дур...

Вашингтонда јашајанлар әсасән идарә вә мағаза ишчиләридир. Һәр сәһәр јүз сәксән минә јахын машын идарәләрә кедир. Күчәләрдә гәләбәлик јараныр. Көрүләр тутулур. Күчә һәрәкәтини идарә етмәк үчүн вертолјотлар һаваја галхыр, орадан хәбәр верирләр ки, һансы күчәдә һәрәкәт инсбәтән аздыр, машынлар һансы көрпүдән даһа раһат кечә биләр.

Сан-Франсискоја учмаг үчүн тәјјарә лиманына јола дүшүрүк. Көрпүдән кечиб Вашингтону тәрк едирик. Јенә раһат јоллар, көзәл мәнзәрәләр.... Лакин бүтүн јол узуну әтраф тиканлы мәфтилләрлә чәпәрә алынмышдыр. Бәләдчимиз бизә дејир ки, бу јолдан бир аддым да о јана кечмәк олмаз. Чүнки јол дөвләтиндир. Әтрафдакы торпаг, мешә исә ајры-ајры варлылара мөхсусдур. Бу варлыларын арасында фермерләр дә вар.

Мәлум олдуғу кими, Америкада кәнд анлајышы јохдур. Ајры-ајры фермалар вә фермерләр мөвчуддур.

Һәммин кимсәсиз јолларла, инс-чинс көрүнмәјән фермаларын кәнары илә хејли кетдикдән сонра мүасир үс-лубда тикилмиш көзәл бир тәјјарә мејданына кәлиб чы-

хырыг. Бу да бејнэлхалг тэјјарэ мејданыдыр. Бурада да боллу мағазы вар. Башдан-ајаға шүшэбэнд олан даирэви бинанын эн бахымлы кушэлэриндэ сувенир мағазалары јерлэшир. Саатлар, голбаглар, үзүклэр, шэкилли китаблар, шлјапалар, галстуклар, Американын мэнээрэлэри, саггыз, кофе—һэр шеј. Вэ бу шејлэрин дэ чохунун үс-түндэ башга шәһэрлэрдэ көрдүјүмүз кими «Јапонияда дүзэлдилмишдир» маркасы...

Бир аз сонра микрофонла нэсэ хэбэр верилир. Отурдугумуз көзләмэ отағы һэрэкэтэ кәлир. Бәли, отаг әсас бинадан ажрылыб, мејдандакы бөјүк, гәшәнк тэјјарэјә сары кедир. Кениш пәнчәрэләрдән бахыб, бүтүн бинанын диварлары боју чәркәләнмиш белә «көзләмэ отаглары» көрүрүк.

Көзләмэ отағы бизи узаг мәсафәјә учан реактив мүһәррикли тэјјарэјә јахынлашдырыр. Отагдан бирбаша тэјјарэјә аддымлајырыг. Һәр тәрәфиндә үч күрсү олан бөјүк тэјјарәнни чәркәлэри арасында кәзиб, өз јеримиздә әлләширик. Белә бөјүк тэјјарәләрдә эн баһалы купеләр дә вар. Үрәјин истәјән вахт узан, јат. Анчаг бизим јеримиз о купеләрдән һеч дә пис дејил. Стүардессалар бөјүк ишкүзарлыг көстәрирләр. Бу гәдәр сәрнишинә гуллуғ етмәк, һамынын хошуна кәлмәк, истәјинә, хаһишинә әмәл етмәк о гәдәр дә асан дејил. Лакин чаван, зәриф стүардессалар елә бил јорулмурлар.

Селода бағламаларда бизә нәсә верирләр. Бу, гулаг радиосудур. Күрсүнүн дирсәк јериндәки јувалара тахылыр. Чидди мусигијә гулаг асмағ истәјирсәнсә, бир дүјмәнни басырсан. Јүнкүл мусиги—башга дүјмә. Өзү дә бу ади мусиги дејил, стреофаникдир. Елә бил бир нечә јердән сасләнир. Мусигини санки бир нечә өлчүдә ешидирсән. Бүтүн јолу бу көзәл мусигинин сәдалары алтында

каһ мүркүләјирик, каһ да тэјјарәдә ажры-ажры һадисәләри мүшаһидә едирик.

Чәркәләр арасында гачан ушаглар јорулмағ билмирдиләр. Учан тэјјарәнни каһ о башына, каһ бу башына јүјүрүрдүләр. Гәшәнк кејинмиш, сүнбүл сачлы, алты јашлы бир гыз рәнкли албома бахан дөрд јашлы бир оғланын дирсәјинә тохунду. Албом чәркәлэрин арасына дүшдү. Гыз, оғландан үзр истәмәјә, ону бағышламасыны хаһиш етмәјә башлады. Оғлан чаваб вермәди. Албомуну галдырыб вәрәгләди. Гыз әл чәкмирди. Нәһәјәт, дөрд јашлы оғлан гашларыны чатыб чаваб верди: «Бу о гәдәр дә бөјүк проблем дејил, ханым.»

Даллас тэјјарә мејданында бизә дедиләр ки, дајанмағын вахты ғысалдылыб. Чүнки тэјјарә јолда бир ба-лача ләнкијиб.

Бурада дајанмаға онсуз да һәвәсимиз јох иди, шәһәрин ады Кеннединин өлүмүнү јада салырды.

Тэјјарәмиз јенидән һаваланыб Сан-Франсискоја сары үз тутду. Далласда тэјјарәмизи јени стүардессалар гәбул етмишдиләр. Бу гызлар даһа зирәк, даһа чазибәли идиләр. Хүсусән бәстәбој бир гыз јаман дилавәр вә чәсарәтли иди. Һәр һәрәкәти өлчүлүб бичилмишди. Атасы јашында олан кишиләрлә елә данышырды ки, елә бил өз тај-тушу илә сөһбәт едирди. Бунун да өлчүсүнү бил-лирди. «Сән кишисән, мән гадын» аилајышыны әсас ту-турду. Зәриф әлини хәфифчә чаван сәрнишинлэрин үз-көзүнә, сачларына тохундурур, онлары назлајырды.

Бизимлә кедән күрчү режиссору һәмни стүардессаја хырдача бир сувенир бағышлады. Стүардесса да бунун әвәзиндә өз һәдијјәсини әсиркәмәдән әјилиб, күрчү достумузун үзүндән өпдү. Инди сәрнишинләр тез-тез она сувенир бағышлајыр, о да әјилиб онларын јанағындан

хәфифчә өпүрдү. Сәрнишинләрден бири хусусилә чан-фәшанлыг көстәрди. Бир-биринин далынча үч сувенир бағышлады. Вә һаһәјәт, истәдижинә чатды. Үчүнчү сувенирдән сонра гыз онун додагларындан өпдү. Сәрнишинин «гәләбәси» курултуја сәбәб олду: һамы әл чалды. Бу да бир нөв истираһәт иди. Америкалылар белә истираһәти севириләр.

Тәјјарәчи тәјјарәни јахшы идарә едәндә, јердән раһат ажрыланда, јахуд јерә раһат ендирәндә сәрнишинләр әл чалыб, ону алгышлајырдылар.

Көзәл мусиги сәдалары алтында Сан-Франсисконун тәјјарә мејданына ендик. Јенә дә диварларда әгрәбсиз ишләјән, саатлар, јаныб-сәнән дәгигәләр, архада галан заман... Бу саатлар елә бил инсан өмрүнүн нә гәдәр тез кечдијини һәр тинбашы јада салмаг үчүн гурулмушдур.

Бәләдчимиз Мүсјә Жан јол боју бизә изаһат вермәјә чалышыр, амма јенә дә һәр шејдән чоһ өзүндән данышырды. Мән она «Гаја» вокал кuartетинин маһны валларыны, Азәрбајчан балетини тәсвир едән рәнкли шәкилләри бағышлајанда, севинчдән көзләри долду. Биз она өз арамызда «Кәрбәләјы Жан» дејирдик. Ахы, о, Кәрбәләни зиярәт етмишди.

Бу вахта гәдәр көрдүјүмүз шәһәрләри, мејданчалары, күчәләри елә бил узагдан сејр етмишдик. Бу шәһәрләри, күчәләри елә бил биздән нәсә узаглашдырырды. Сан-Франсискода исә бир мәһрәмлик һисс етмәјә башладыг. Бәлкә бу она көрә иди ки, сәдә фәһлә евләринин јанындан, зәһмәт адамларынын јашадығы, ишләдији мәһәлләләрдән кечирдик. Лиман, заводлар, касыб кејимли, далгын фикирли, гајғылы инсанлар, јолдан кечәнләр, трамвај көзләјәнләр...

Сан-Франсискода һәлә трамвај ишләјир, өзү дә мәр-

кәзи күчәләрдә һәрәкәт едир. Евләрин арасында, мејданчаларда тез-тез машын дајаначагларына раст кәлирик. Бәләдчимиз дејир ки, әкәр машыны гадаған олан јерләрдә сахлајырларса, сүрүчүләр, јахуд машын саһибләри чәримә олуурлар. Чәримә 25 доллара гәдәр галхыр. Мәсәлән, бир евин саһибни евинин габағында машын сахланмасына разы дејилсә, бу гагда полисә хәбәр верир; гәрар чыхарырлар. Әкәр көрсә ки, ким исә бу гәрары позуб, машыны онун евинин габағында сахлајыр, чәлд нөмрәсини јазыб, полисә зәнк вурур. Һәмнин ев саһибнинин хејринә олараг машын јијәсини, јахуд сүрүчүнү чәримә едирләр. Бу да бир нөв газанч мәнбәјинә чеврилиб.

Америкада гәрибәлик чоһдур: бәләдчимиз дејир ки, Америкада евдар гадынлар да ев ишләри саһәсиндә елми дәрәчә ала билирләр. Ев ишләри үзрә елмләр доктору дәрәчәси ады алан гадынлар да вар. Мүсјә Жан фикрини давам етдириб дејир ки, америкалылар һәфтәдә, әсасән үч күн әт јејирләр, бир күн балыгла, галан күнләр исә мејвә вә тәрәвәзлә доланырлар.

Сан-Франсискодакы отелимиз дә чоһ сәлингәли вә бахымлы иди. Ады «Һоллидеј-Инс» иди. Јә'ни бајрам меһманханасы. Бу, мәшһур меһманхана фирмасыдыр. Бу фирманын меһманханаларына дунјанын бири чоһ шәһәрләриндә раст кәлмәк олур. Буранын сувенир мағазасынын саһибни чинли гадын иди. Бәләдчимиз бизә деди ки, чинлиләрин ән бөјүк мәһәлләсин Сан-Франсискодадыр. Мағазә саһибләри, бөјүк мүлкијјәт саһибни олан варлы чинлиләр... Меһманхананын әтрафындакы мәһәлләләр дә бизә нә исә јахын вә мәһрәм көрүндү. Фәһлә мәһәлләләри иди. Сәкиләрин чоһу тахта-шалбанла өртүлүмүшдү. Бурада метро тикмәјә башламышдылар.

Бу шәһәрин күчәләри Вашингтонун вә Нју-Йоркун күчәләриндән фәргли олараг чамаатла долудур. Бу бәлкә

өндан ирәли кәлир ки, бурада һавалар хејли илыг кечир. Ахы, биз Атланттик океанын саһилиндән бир сычрајышла Сацит океанын саһилинә кәлмишидик. Дејиләнә көрә, бурада ғышла јаз температурунун фәрги он-он ики дәрәчә олуp. Әслиндә илин орта температуpу он ики-ијирми дөрд дәрәчәдир.

Сан-Франсисконун фәһлә мәһәлләриндән узаглашыб јухарылара, варлылар јашајан мәһәлләләрә үз туғуp. Пијада кетмәк мүмкүн дејли. Чүнки күчәләр енишли-јохушлудур. Елә күчәләр дә вар ки, јухарысына анчаг машинала галхмаг олуp. Автобусумуз бу фантастик диктирләри галхыб, Сан-Франсисконун кениш вә варлы мәһәлләләринә јетишиp.

Јапонсајағы тикилмиш мейманхана мәнә бир анлыға Токиону хатырладыp. Мейманхана јапонлара мәхсусдур. Үмумијәтлә, бүтүн мәһәллә јапонларын әлиндәдир. Јухарыдан баханда шәһәрин бүркүсү ичәрисиндән беш-он көјдәлән бојланыp. Лакин Сан-Франсиско әсасән бир-мәртәбәли евләрдән ибарәтдир. Хырда, сәлигәли, бир аиләјә мәхсус евләр. Испансајағы тикилмиш биһалар...

Бүтүн шәһәр күнәш нуруна гәрг олуp. Јоғун вә назик көвдәли палмалар. Шәһәрин диктир јериндә узун сүтунлардан өзүнә тәкан вермиш әчаиб архитектуралы биһалар, тәмиз күчәләр, евләр вә машинлар...

Сан-Франсисконун ән јүксәк јериндән елә бил һава өксанына гәрг олмуш шәһәри сәјp едирик. Мәнзәрәси гәсвирә кәлмиp. Тәсадүфи дејил ки, бура дүнијанын ән көзәл шәһәрләриндән бири сајылыp.

«Ғызыл көрпү» адланан көрпүдән кечиб, Сацит океанын саһилинә кәлирик. Буpугсачлы, учабој бир оғлан чәкдији шәкилләри саһилә спән пилләләрин хырдача мейданчасында дашлара сөјкәјиб, ачыг һавада сәржи гәшкил еләјиб. Күчәләрин мәнзәрәләри, евләр, ағачлар,

ғыз вә оғлан портретләри. Һама шәкилләрә бахыp, анчаг һеч кәс алмыp. Оғлан дарыхмыp, биз онунла сәһбәт едирик. Ијирми үч јашы вар. Инди даһа һеч јердә охумур. Неј күләмсүнүp. Ағ, сағлам дшләри вар, тәбәссүм она јарашыp. Бизимлә марағланыp, ким олдуғумузу сорушур. Чохдан билдијим вә јадымдан чыхардығым сөзләp һеч билмиpәм һарадан јадыма дүшүp. Онунла сәһбәт едиpәм. О мәни баша дүшүp, мән дә ону. Ким олдуғумуз, Сан-Франсиско һагғында тәәсүратымыз даңышырам. О гәдәр ширин сәһбәт едирик ки, јолдашларым мәним бирдән-бирә белә сәрбәст даңыша билдијимә тәәчүб едиpләp. Чох гәрибәдир. Бә'зән ән ади сөзләри унудурам. Башлајырам ибтидан инсанлар кими һәрәкәтлә, гаш-көзлә даңышмаға; бә'зән дә сөзләp һарданса јадыма дүшүp вә сәһбәт беләчә ширинләшиp...

Бәләдчимиз саһилдән бир аз аралы бозаран аданы көстәриб деди ки, Алкатрас адасыдыp. Вахты илә һәмин ададакы һәбсханада мәшур гулдуp Алконе дустаг имиш. Инди һәбсхана тамамилә бошдур. Ада вә һәбсхана бир јердә сатылыp. Габағлар гижмәти чох јухары иди. Сонра көрдүләp ки, мүштәрси јохдур, гижмәтини ашағы салдылар. Инди чәми јарым милјона сатылар. Бәләдчимиз сорушду ки, сизин аранызда һәмин аданы алан тапылмаз ки? Дедик ки, јох, чүнки биздә һәмин һәбсханада сахламаг үчүн гулдуpлар јохдур.

Ғајыданбаш чинлиләp мәһәлләсиндә автобусдан дүшүб мейманханаја пијада кәлирик. Чинлиләрин дар, узусов мағазалары бир-биринин бөјрүнә ғысылмышдыp. Шәһәрин бөјүк бир һиссәсини чинлиләp тутур. Чинсајағы тикилмиш евләр, гәлјаналтылар, әт, тәрәвәз, мейвә, хырдават мағазалары...

Тез-тез бир-биримиз итиририк. Бир аздан сонра јендән растлашырыг. Анчаг о гәдәр дә дарыхмырыг. Чүн-

ки мейманханамызы тапмаг асандыр. Бунун үчүн анчаг күчөбөү үзүшөү кетмек лазымдыр.

Мейманханага гајыдырыг. Бир аз истираһат едирик. Телевизија верилишлеринә бахыб, женә шәһәрә—Сан-Франсисконун ахшам мәнзәрәлерини сејр етмәјә чыха-чагыг.

Програмларын бириндә сәһнәдә, тамашачыларын гаршысында чыхыш едән ики нәфәри көстәрирдиләр. Биринчиси ортајашлы бир киши, о бири гара ејнәкли, чаван бир оғланды. Онлар бир аз данышдылар. Нә исә күлмәли сәһбәт едирдиләр, чүнки залда һамы күлүрдү. Сонра гара ејнәкли оғлан әлиндәки китараны узун, арыг бармаглары илә диндирди, охумага башлады. Јахшы охујурду. Јары маһны, јары речитатив. Бир сөзлә, бу мусигили сәһбәт иди. Салондан ким исә нәсә гышгырды. Гара ејнәкли оғлан гышгыран адамдан дедијини бир дә тәкрар етмәји хаһиш етди. Салондакы тәкрар етди, ејнәкли оғлан фикирләшиб, женә дә китараны диндирди вә охумага башлады. О һәр куплетти битирәр-битирмәз салонда алгыш гопурду. Сонра женә салондан нәсә сифарииш етдиләр. Ејнәкли оғлан фикирләшиб охуду. Нәһәјәт, баша дүшдүм ки, ејнәкли оғлан она верилән мөвзуну о саат мусигигә чевирир; елә бурадача сөзләрини вә мусигини бәһәһәтән јарадыр.

Бу верилишдә мәнним хошума кәлмәјән бир чәһәт вардыса, о да оғланын көзләрини чамаатдан түнд-гара ејнәклә кизләтмәси иди. Бу бир гәдәр сајмамазлыга бәнәјирди. Анчаг сонра бир шеји мүшаһидә етдим. Оғлан әлиндәки китараны кәнара гојуб, сол тәрәфдәки китараны көтүрмәк истәди. Әлини һавада инамсыз кәздирмәјиндән мә'лум олду ки, кордур. Кор чалгычы. Чох истә-дадлы иди, јахшы охујурду. Маһныларын сөзләрини дә гошурду, мусигини дә бәстәләјирди. Нечә усталыгла, нә

көзәл чалырды! Зәнкин, мүрәккәб мусиги һамыны валәһ етмишиди. Бүтүн салон нәфәсини дәриб сусмушду. Сәһрли бир аләм јаранмышды.

Белә верилишләр чох аз олур.

Сан-Франсискода бөјүк, көзәл парклар чохдур. Голденгејд (Гызыл парк) буларын ән бөјүјү, ән кәлкәлиси-дир. Бәләдчимиз дејир ки, бу парка алты јүз бағбан туллуг едир. Паркын узаг кушәләрини нәзарәт алтында сахламаг үчүн полисләр ат белиндә кәзирләр.

Јенә музејләр, сәркиләр, нәһәнк аквариумлар. Лакиин буларын һамысыны кәзмәјә, тәәссүф ки, нә вахтымыз. нә дә имканымыз вар.

Америкада ән бөјүк көрпү сајылан, узунлуғу өн километр олан Ејбрич адлы гәшәнк көрпүдән кечиб, Беркли шәһәринә сары үз тутуруг. Јоллар. Јенә дә раһат, һамар, бә'зән ики, бә'зән дә үчмәртәбәли јоллар.

Сан-Франсисконун јахынлығындакы Беркли вә Окленд шәһәрләри бир-биринә о гәдәр бәнәзәјир ки, онлары екизләр адландырырлар.

Беркли—бир-ики мәртәбәли евләр, јашыл мејданчалар—сәлигәли курәрт шәһәринә бәнәзәјир. Күчәләрдә чохлу миник машинлары дајаныб. Бурада да шабалыд го-вүруб сатырлар. Берклини һәм дә университет шәһәри адландырырлар. Бурада бөјүк университет вар. Тәләбәләр тез-тез тә'тил едирләр. Буна көрә дә Беркли һәм дә нараһат шәһәр адланар.

Университетә кетмәздән әввәл бизи Берклинин ичә-сәнәт музејинә дә'вәт етдиләр. О гәдәр дә марағлы де-јилди. Шәкилләрдә ибтидаилик һисс олушурду. Рәнкләр дә гондарма иди. Елә бил бу ишләрини мүәллифләри, һәр шејдән артыг оријинал көрүнмәк, тамашачылары тәәч-чүбләндирмәк үчүн рәнккарлыг едирләр.

Берклинин күчөләри о гэдәр дә енли дежил. Университетә сары кедирдик. Бүтүн университети кәзиб доланмаг бир күнүн иши дежил. Чүнки биз дә ади сәјаһәтчи дежиллик. Һәр шејлә марагланырыг, јазырыг, һәр шеји мүмкүн гэдәр дәриндән өјрәнмәјә чалышырыг. Садәчә дәһлиزلәр, аудиторијалары кәзиб доланмағын бизим үчүн әһәмијјәти јох иди.

Көрүшүмүзүн даһа сәмәрәли кечмәси үчүн анчаг бир факултәјә, фәлсәфә факултәсинә кетмәји гәрәра алдыг.

Бизи һәмнин факултәнин мүәллимләри, лаборантлары гаршылајыб, мүшајјәт етдиләр. Фәлсәфә факултәсинин бүтүн фәнләри вә проблемләри илә таныш олмаг үчүн дә бир күн кифәјәт дежилди. Биз анчаг бу факултәнин инчәсәнәтлә әлагәси илә марагландыг. Ајдын олду ки, фәлсәфә факултәси һәм кино, һәм дә театрла әсаслы мәшғул олур. Факултәнин ики театр салону вар. Бизи бу салонлара кәтирдиләр. Биринчиси алты јүз нәфәрлик зал иди. Сәһнәсиндә декорасија гурулурду. Лаборант бизә изаһат верди ки, бурада анчаг фәлсәфә факултәсинин һәвәскартәләбәләри тамаша һазырлајырлар. Деди ки, сәһнә техникасы чох мүрәккәб вә јенидир. Елә һаллар олур ки, сәһнәни бөјүтмәк лазым кәлир. Бу заман механизм салонун бир һиссәсини галдырыб сәһнәјә чалашдырыр, үмүмијјәтлә, бүтүн салонун вә сәһнәнин алтында мүрәккәб механизм гурулуб. Бу салонда вә бу сәһнәдә нә истәсән етмәк олар. Ән фантастик лөвһәләр јаратмаг мүмкүндүр.

Сәһнәјә чыхдыг. Сәһнәнин ичәрсиндән кечиб даһа бөјүк, даһа дәрин бир сәһнәјә кәлдик. Нәһәнк зал көрүлдү. Бизә дедиләр ки, бу зал да фәлсәфә факултәсининдир. Анчаг бурада пешәкар актјорлар чыхыш едирләр. Актјорларын чоху фәлсәфә факултәсини битирән кечмиш тәләбәләрдир. Өзү дә вердикләри тамашаларын чоху фәлсәфи мөвзулара тохунур. Бәзән Американын ән

көркәмли актјорлары да кәлиб, бу сәһнәдә һәмнин театрын коллективи илә биркә чыхыш едирләр.

Бизи кино залына апардылар. Кино сәһнәсиндә чалышан тәләбәләр вә чаван мүтәхәссисләр бизим үчүн өз ишләриндән гыса да олса сөһбәт ачдылар. Хаһиш етдиләр ки, әкәр мүмкүнсә, танышылыг үчүн, бизим бәзи филмләри бураја, Беркли университетинә көндәрәк. Буна онларын бөјүк еһтијачы вар. Сонра да чәкдикләри бәзи филмләрә бахмағы тәклиф етдиләр.

Бирнн техника филм иди, јәни програмлашдырылмыш филм. Әввәлчәдән мүәјјән дәзкәһдә кәләчәк филмин рәнкләри, мусигинин характери, бир-бирини әвәз едән һәндәси фигурлар програмлашдырылыр, экранда е'чәзкар рәнкләрдән вә мусигидән ибарәт мүчәррәд лөвһәләр јараныр. Бу да лентә алынандан сонра олур филм.

Мараглы иди. Бу үсулла лазым олан фантастик еф-фектләри дә әлдә етмәк олар.

Икинчи филм кәстәрилмәздән әввәл институтун кинематографчылары сорушдулар ки, бәзи «ачыг» сәһнәләри көрмәјә мејлиниз вармы? Јолдашларымызын бири чаваб верди ки, әкәр сәһнәләр сәнәтлә, фәлсәфә илә бағлыдырса, баха биләрик. Америкалылар чаваб вердиләр ки, мәзсәнәт нүмунәси кәстәрилик. Разылашдыг. Филми нүмајиш етдирдиләр...

Бу гысаметражлы филм халис парнографик характердә иди...

Университетин кинематографчылары даһа бир филмә бахмағы тәклиф етдиләр. Бу филмин ады «Сенатор» иди. Дедиләр ки, сензура бу филмин бәзи јерләрини кәсиб чыхарыб. Нүмајиш етдирмәјә башладылар. Саггаллы бир шаир авазла «Еһ, сенатор!» дејә өз ше'рини охумаға башлады. Филм боју Вјетнамда, Камбочада, Лаосда амансызчасына ахыдылан гаһлардан чанлы, сәрт, тә'сир-

ли сәһнәләр көстәрдиләр. Фильм сәнәдли кадрлар әсасында јаранмышдыр. Кино кадрлары вә сәнәдли фотолар вәһдәт тапмышдыр. Чанлы, образлы вә тә'сирли публицистика, жүксәк вәтәндашлыг мөвгејиндән еһтирасла, барышмазлыгла дејилән, иттиһам кими сәсләнән сөзләр, фикирләр...

Ертәси күнү сәһәр аеродрома јола дүшдүк...

Јенә дә кениш јоллар, машын сели...

Јоллар чајлар кимидир. Каһ солдан, каһ сағдаң јени јени чајларын голлары әсас мәчраја гошулуp. Јоллар даирә вуруб көјә галхыр, ашағы ениp, кенишләниp, гол-будағ атыp, саға-сола һәрләниp. Јоллар симфония кимидир.

Тез-тез бензин сатылан јерләрә тәсадуф едирик. Бензинләрин рекламы чоһ марағлыдыр. Нәһајәт, гырмызы, сары шарлар уча дирәкләрин үзәриндә һәрләниp. Бу шарларын үстүндә бензинләрин нөмрәси вә маркасы јазылыб.

Лос-Анчелоса ахшам гаранлығында чатдыг. Јағыш јағырды, учабој, ијирми дөрд-ијирми беш јашлы бир гыз јолдашыма јахынлашыб адыны деди: «Мән Памелајам». Таныш олдуг. Гыз һал-әһвал тутуб, Совет Иттифагынын һансы кушәсиндән кәлдијимизи хәбәр алды. Учабој, мөһкәм бәдәнли, әлли јашларында олан бир киши кәнардан бизә бир гәдәр гулаг асандан сонра русча данышмаға башлады. Бәләдчимиз мүсјә Жан ону бизә тәгдим етди: «Сизин Лос-Анчелосдакы бәләдчиниз Виктор Смоленски».

Виктор Смоленски заһирән мәшһур кино актјору Борис Теннини хатырладырды. Анчаг тезликлә мәлум олду ки, јалныз үзүндән она охшајыр.

Голливуд бөјүк рајондур. Американын әсас кино-студиялары бу рајонда јерләшиp.

«Метро Голдвин Мајер» киностудиясына кәлирик.

Сехләри, лабораторияны, шө'бәләри кәзирик. Биз тәәччүбләндирмәк истәјирләр. Чүрбәчүр рәғәмләp, техникаја аид јени хәбәрләр... Лакин әбәс јерә. Чүнки бүтүн мүасир киностудиялар бунлардан хәбәрдардыp.

Павилјона—кино чәкилиши кедән јерә тәләсрип.

Ән марағлысы декорасиялардыp. Тез-тез филмләр дә көрдүјүмүз «Калифорнија», јахуд «Кавбој» филмләриндәки гәлјаналты кушәси. Бурада мүхтәлиф инсанлар көрүшүp, тез-тез атышма олур; вурушма, өлүм-дирим, ән көзләнилмәз һадисәләр... Декорасиялар елә гурулуб ки, елә бил һәгигәтән Калифорнијадакы о гәлјаналты очағындасан. Палтарлар, бүтүн деталлар, рекузит, пәнчәрә архасындан көрүнән күчә елә сәлигә илә, елә дәгигликлә ишләниб јарадылмышдыp ки, чоһ инандырычы тә'сир бағышлајыр.

Актјорлар өзләрини чоһ садә вә сәрбәст апарырлар. Јапонијада, Југославијада, елә бизим дә бир нечә студијамазда олдуғу кими, бурада да, кино апараты архасында, хејли адам јығышыp, режиссор көмәкчиләри, оператор ассистентләри, гримчиләр һара исә тәләсрип, һәјачан кечирип, кими исә ахтарырлар, нә исә чатмыp. Режиссор әсәбиләшиp, нәһајәт, чәкмәк истәјирләр, лакин јенә дә нә исә, хырдача бир шеј мане олур. Јенидән фасилә е'лан едиpләр. Бәлли, кино чәкилишинин техники чәтгиләкләри һәр јердә ејни чүрдүp.

Ики саата јахын һәмнин студијада галдыг. Бу ики саат әрзиндә он дәфә мәшг олду, јенә һәмнин кадры чәкә билмәдиләр.

Ону да демәк лазымдыp ки, Америка ән чоһ филм истәһсал едән өлкәләрдән бири сајылыp. Анчаг сон за-

манлар Американын өзүндө дага догрусун, Голливудда олан студияларда чөкилөн филмлэрин саы хейли азалмышдыр. Америка продүссорлары филмлэрин чохуну харичдө чөкдирирлэр. Чүнки бу онлара учуз баша кэлир. Американын актјорлары чох баһалы актјорлардыр. Үмүмијјэтлө, Америкада филмин чөкилиши чох баһа баша кэлир. Буна көрө Италијада, Гәрби Алманијада, Франсада, Испанијада, Исвечрэдө, Јапонијада вө бир чох башга өлкөлөрдө онларла мүхтәлиф сүжетли филм сифариш етдирирлэр.

«Метро Голдвин Мајер» киностудиясында бизим үчүн зијафет вердилэр. Чохлу шөкил чөкдирдик. Бизи һөрмөтлө јола салдылар.

Голливуддакы «ХХ эср Фокс» киностудиясы Американын эн бөјүк киностудиясы саылыр. Бурада бизи марагландыран эсас чөһөт студиянын ачыг эразисиндөки декорасиялар иди. Чохмөртөбөли евлэр, өзү дө реал өлчүлөрдө. Мүхтәлиф дөнкөли күчөлэр, мағазалар, банктар, мүхтәлиф характерли шөһөрлэрин мәнзәрөлэри ачыг навада һәмишәлик галыр вө бу декорасияларда чохлу филм чөкилир. Хырдача дэјишиклик едиб, һәмин декорасияны јени филмдө лентә алырлар. Белә декорасиялары јашатмаг студия үчүн чох әлвернишидир. Чүнки башга филмдө һәмин декорасияларын тикилишинө бир дөһа һөрч чөкилмир. Бу да ки, газанча галыр. Бурада декорасиялары јашатмаг бир дө она көрө мүмкүндүр ки, Лос-Анчелосун иглими чох әлвернишидир. Гыш олмур, күлөксиз навалар декорасияларын јахшы галмасына имкан јарадыр.

Бизи кино чөкилөн мејданчаја кәтирдилэр. Дәмир јолунда көһнө бир паровоз агыр-агыр нәфәс алыр, гара түстү бурахырды: паровоз чөкилмәк үчүн өз нөвбәсини көзләјирди.

ХІХ эсрин мәнзәрәсини хатырладан бу сөһнәдө биз ат белиндө кедән фермерлэри, о дөврүн палтарларыны кеймиш узун донлу гызлары, сүртуклу гочалары, күлмәли бир оркестри көрдүк.

Кино чөкилиши мејданчасы бөјүкдүр, һәм гамышлыгларла өртүлмүш көл, һәм саһиллэр, һәм дө даг этәклэри мәнзәрәси јарадылмышдыр. Өзү дө елә усталыгла јарадылмышдыр ки, буналары һәгиги көлдән, гамышлыгдан, даг-дашдан ајырмаг мүмкүн дејил.

Уча палмаларын, нәһәнк, шахәли ағачларын сәрин, кәлкәли хијабанлары илә гывырлан, гөл-будаг ачан һамар, сәлигәли бетон јоллар бизи «кино улдузлары дүнјасына» кәтириб чыхарды. Бирмөртөбөли, тәмиз, мүтәнасиб көрүнүшлү евләр... һәр бинанын гаршысында иккүч бөзөк ағачы, хырдача чөмәнлик. Пәнчәрә, шүшәбәнд артырма, гәшәнк таг шөклиндө тикилмиш һәјәт гапысы... Јакин мин евин ичәрисиндө бир-биринә бәнзәјән, бир-бирини ејни илә тәкрар едән ев көрмөдик. Бир ев дикәриндән гәшәнк, бахымлы!

Бәләдчимиз өјүнә-өјүнә мә'лумат верир:

— Бахын, о ев Чеймс Стүартындыр...

Күчөлэр, евлэр, һәјәтләр кимсәсиздир. Елә бил бүтү» бу мәнзәрә реал дејил, шөкил, јахуд хәјалдыр.

Јолдашларымыздан бири сорушур.

— Бәс «улдузлар» өвлэри нијә көзә көрүнүрләр?

Башга бир јолдашымыз о саат чаваб верир:

— Улдузлар анчаг кечәләр көрүнүрләр.

Бәләдчимиз дејир:

— Американын кино улдузларыны һеч кечәләр дө көрмөк мүмкүн дејил. Бахын, мәшһур Мерлин Монро өзүнү бу евдө өлдүрмүшдүр. Бу исә мәрһум Спенсор Треснин евидир.

Бу евләри ярадан ме'марлар бир-бирини тәкрар ет-мәмәк үчүн хејли баш чатлатмалы олублар. Бәлкә дө тәкрара јол вермәмәк үчүн мүәјјән күзәштә кедибләр... Буна көрә дө чох евләрдә үслуб гарышыгылыгы, еклекти-ка вар.

Лос-Анчелоса кәләнләр һаггында дејирләр ки, онлар өзләрини шејтанын гучагына атмаға кедирләр. Дејирләр ки, орада һәр шеј шејтан әмәлидир. Чүнки орада аллаһ-лары инсанлар өзләри ярадырлар. Бурада јашајан кино улдузлары Лос-Анчелосун аллаһлары идиләр. Белә евләрини гијмәти 200 миндән 500 мин долларга гәдәрдир.

Бәләдчимиз дејир ки, Лос-Анчелос радиоелектроника вә ракет иншасында да Америкада әсас јер тутур.

Һәмин күнүн ахшамы Лос-Анчелос кино институтуна кетдик. Институт чох көзәл, мәнзәрәли јердә, јашыллыг ичиндә итдијиндән, ону узун-узады ахтармалы олдуг. Бәләдчимиз дә, кино тәшкилатындан бизә тәһким олун-муш Памела адлы мәләһәтли гыз да узун заман институ-тун бинасыны тапа билмәдиләр.

Нәһәјәт, бәхтимиз күлдү. Лос-Анчелосун һүндүр, мән-зәрәли күшәләриндән бириндә мүасир бир гәсри хатыр-ладан бинанын һәјәтинә дахил олдуг. Кино институту бурада јерләширди. Бизи гаршыладылар. Узун саггал бурахмыш чаван оғланлар, оғлансајагы кејинмиш гыз-лар бизи бир мүддәт институтун дәһлиزلәри илә кәзди-риб, мәшғәлә кечирилән отаглары кәстәрдиләр, изаһат вердиләр. Сонра ашағыдакы бөјүк бир салонда Амери-канын мәшһур кино улдузлары вә кино режиссорлары бизи гәбул етдиләр. Јемәк-ичмәк ајагүстү иди.

Учабојлу, мөһрибан, мәрд бахышлы кишини көрән кими һамы о саат таныды: мәшһур кино улдузу Грегери Пек! Тамашачылар ону совет экранларында нүмајиш ет-

дирилмиш бир нечә филмдән таныјырлар. Бирчә «Ромә тә'тилләри»ни хатырласаг кифәјәт едәр.

Гәбулда Американын ән бөјүк мүасир режиссорла-рындан Уилјам Уәјлерлә, Рубен Мамулјанла, мәшһур кино актјору Чарлтон Хестонла, режиссор Стивенслә. Литвакля вә бир чох башга режиссор, актјор, бәстәкарла таныш олдуг.

«Рома тә'тилләри» филминин режиссору Уәјлер ал-чагбојлу иди, Грегер Пекин синәсинә аччаг чатырды. Ла-кин бу хырдабојлу адамын нә бөјүк үрәји, нә бөјүк зә-касы, нә мүдрик јарадычылыг аләми вармыш! Бүтүң дүнјада танынмыш инсанпәрвәр, сүлһсөвәр кино хади-ми—Уәјлер!..

Рубен Мамулјан вахты илә кино аләминдә сәс сәл-мыш «Крәлича Кристина» филминн чәкиб. Бу филмин баш гәһрәманы мәшһур кино улдузу Грето Гарбо иди. Рубен Мамулјан демократик идејалары тәрәннүм едән кинематографијадан бир мүддәт узаглашмышды. Инди өз сәһвини баша дүшүб, јенә дә нәчиб фикирләр тәрән-нүм едән кино әсәрләри јаратмаға мејл кәстәрир.

Стивенс «Америка фачиәси» филминин режиссорудур. Анатоли Литвак исә «Брамсы сеvirсинизми?» мәшһур сәнәдли филми јаратмышдыр. Чорч Кјукор «Чичәкли гадын» адлы дүнја шөһрәти газанмыш филми чәкмиш-дир.

Бизимлә сөһбәт едән кинорежиссорлар, актјорлар, актрисалар, бәстәкарлар иштирак етдикләри филмләрнә адларыны чәкиб, бизим ишләрлә марагланырдылар. Бәс-тәкарлардан бири Гара Гарајевлә марагланды. Сон заман-лар онун нә үзәриндә ишләдијини сорушду. Һансы филмин мусигисини бәстәләдијини хәбәр алды. Дедим ки, бәстәкар, оғлу. Фәрәч Гарајевлә бирликдә «Гөјја» филминә мусиги јазыб. Мәнимлә сөһбәт едән Америка

бәстәкары русча јахшы данышырды. Дејәсән Одессада анадан олмушду. Билдирди ки, совет экранларында нүмајиш етдирилән «Мәним көзәл ханымым» филминин мусигисини бәстәләмишдир. Бу филм Бернард Шоунун «Пигмалион» әсәринин мотивләри үзрә јарадылмышдыр.

Мүсаһибләримиз тез-тез дәјиширди. Сөһбәт гуртармаг билмирди. Бир-биримизә һәдијәләр верирдик. Мусиги валлары, албомлар, шәкилләр... Хатирә үчүн меһрибан сөзләр јазырдыг. Достлуг вә һәчиблик, һәмрәјлик пафосу илә долу фикирләр, арзулар.

Сонра Грегери Пек рәсми чыхыш едиб, бизи саламлады. Мәлум олду ки, Грегери Пек Америка Бирләшмиш Штатларынын актјорлар бирлији тәшкилатынын сәдирди.

Биз дә өз тәрәфимиздән чыхыш едиб, Америка кинематографчыларыны саламладыг, белә меһрибан гәбул үчүн онлара тәшәккүр етдик.

Уајлер күлүмсүнүб деди ки, биз надир һалларда, бир јерә жығыша билирик, башымыз гарышыгдыр. Һәр күн мин чүр ишимиз олур. Биринчи дәфәдир ки, биз өзүмүз дә белә бир мәчлисдә бир-биримизлә көрүшүрүк. Бунун да «тагсиркары» сизсиниз. Бу көрүш үчүн—бизи дә бир-биримизлә көрүшдүрдүјүнүз үчүн сизә өз разылығымызы билдиририк.

Уајлер мәнән ајрыча хаһиш етди ки, совет кинематографчыларынын гочаман нүмајәндәси, мәшһур кинорежиссор Григори Қозинтсевә онун саламыны јетирим.

Ертәси күнү, декабрын дөрдүндә Лос-Анчелосун Мексика мәһәлләсинә јола дүшдүк. Смоленски бизи мәһәлләнин мексикалы бәләдчиси илә таныш етди. Ортајаш-

лы, балачабој гадын чох һәссас вә эмоционал бир инсан иди. Бизи бөјүк һөрмәтлә гаршылады.

Лос-Анчелосда вахты илә чәми гырх ики нәфәр мексикалы вармыш. Лос-Анчелосун өзүлүнү дә онлар гојублар. Сонра шәһәр күндән-күнә бөјүјүб. Бураја јадлар кәлиб. Јадларын ичәрсиндә јахшылары да вармыш, писләри дә. Вахты илә бурада, рус донанмасы дајаныб. Хәз алверн едирмишләр. Мексикалылар рус маһнысыны чох сефирләр-Рахманинову, Чајковскини јахшы таныјырлар.

Мексикалы бәләдчи гадын даныша-даныша бизим үзүмүзә бахыр, елә бил һәр биримизин сифәтиндә, көзүндә догма бир һисс, дүјғү көрүр, даһа да алышыр, даһа да һәвәсләнирди. Нәһајәт, о дајанды, көзләди ки, бәләдчимиз онун дедикләрини бизим үчүн тәрчүмә етсин. Үрәји долу иди. Һәлә чох данышмаг истәјирди. Јакин бәләдчимиз ики кәлмә илә онун дедикләрини тәрчүмә едиб, гадыннын үрөкдән кәлән әсил фикирләрини бизә демәди. Тәкчә ону әләвә етди ки, гадын чох шејләр ујдурур, буна көрә дә, онун кәтирдији фактларын чохусуну јохламаг лазымдыр, бу сәбәбдән дә дедикләринин һамысыны тәрчүмә етмәјин әһәмијјәти јохдур.

Мексика мәһәлләсинин ортасында даирәви мејданча варды. Нәһәнк ағачларла әһәтә олунмушдур. Гадын бизи о мејданчаја дә'вәт етди. Деди ки, бурада акустика хүсусилә инчәдир. Мејданчанын ортасында дајаныб, зәнкулә вурду. Көзәл сәси варды, елә бил һараданса, ким исә онун зәнкуләсинә чаваб верди. Гәрибә, мелодик әксәда иди.

Бәләдчи гадын тиндәки бинаны көстәриб деди ки, ора Мексиканын Лос-Анчелосдаки сәфирлијидир. О бирин тиндәки бинанын килсә олдуғуну билдирди. О күнү һәмнин килсәдә евләнмә мәрәсими келди. Бәләдчи гадын делди

ки, орада күндө жүз ийрмижә гәдәр евләнмә гејдә алыныр. Биз килсәнин һәјәтинә кирдик, сајсыз-һесабыз бәјләкәлин, онлары мүшәјиәт едән бајрамсајағы кејинмиш достлар вә гоһумлар өз нөвбәләрини көзләјирдиләр.

Биз бәјләрлә вә кәлинләрлә сөһбәтә башладыг. Чох меһрибан, үзүкүләр, бир аз да утанчаг кәнчләр. Кејимләри тәнтәнәли иди. Чүрбәчүр сувенирләр багышладыг. Һәдијјәләрә бөјүк мараг көстәрдиләр. Чаванлара хошбәхтлик арзу едиб, килсәнин ичнә кечдик. Бир нечә дегигә мәрәсимин иштиракчысы олдуг. Бәјлә кәлин руһанинин гаршысында диз чөкүб, онун төвсијәләрини динләјир, нәјсә анд ичирдиләр. Һарада исә магнитофон ленти васитәси илә илаһи бир мусиги сәсләнирди.

Маринленд. Шәһәрдән хејли кәнарда олан бу јердә әһлидәширилмиш балиналарын, делфинләрин вә нагга балыгларынын иштиракы илә тамаша вериллирди.

Маринленд. Сакит океанын саһилиндә үстүртүлү вә ачыг һовузлардан ибарәт бир јердир. Биналарын ичиндә, һүндүрлүјү бир нечә мәртәбә олан нәһәнк акварнуларда, демәк олар ки, јер үзүнүј ән надир балыгларыны көрмәк мүмкүндүр. Бурада аддымбашы алвер кедир, кофе, һәр чүр јахмалар, сувенирләр, шәкилли журналлар сатылыр. Анчаг чох дајанмаг олмур. Чүнки ағырлашмыш түнд балыг, ији аз гала адамын бејиннә ишләјир, үрәк буландырыр. Устүачыг саһәдә исә тамашачы үчүн дүзәдилмиш скамјаларда отуруб, нисбәтән раһат нәфәс алмаг олур. Ичәридекинә нисбәтән аз да олса, бурада да балыг ији һаваны корламышдыр.

Каһ һовузун үзәри илә сүзән, каһ ашағы ениб, јухары галхан хүсуси кранын чәлләјиндә дајанмыш киши фит чалыр, балыглар әмрә мүнтәзир кими һовузда ојнашырлар. Тамаша башланыр. Нә тамаша! Балыглар охујур-

лар, гәзәбләнирләр, шылтаглыг едирләр, мајаллаг вурурлар: бир мајаллаг, ики мајаллаг, үч мајаллаг. Ән јүксәк усталыг нүмајиш етирән сирк артистләри кими елә мәһарәтлә тулланыб һавада һәрләнирләр ки, буна һејрәт етмәмәк олмур. Бә'зән гујругларыны суја елә чырпырлар ки, һовузун сују тәлатүмә кәлир, нәһәнк далғалар шаһә галгыб, тоза дөнүр вә јахында отурмуш тамашачылары исладыр. Чығыран ким, гијјә чәкиб күлән ким, горхан ким, јерини гојуб лап јухары чәркәләрә гачан ким!

Балыглар да инсан кими күлүрләр... Нәһәјәт, гујругларыны, ганадларыны суја шаппылдадыб тамашачыларла худаһафизләшир, онлары јола салырлар.

...Тамашадан сонра бәләдчимиз билдирди ки, Грегерин Пек сизи сабаһ өз евинә дә'вәт едир. Бу хәбәр бизим һамымызы севиндирди. Чүнки мараглы бир кино хадими илә, онун дүшүнчәләри, планлары илә, тәрчүмеји-һалы, һәјәт тәрзи, еви, аиләси илә јахындан таныш олмаг јазычылары, сәнәткарлары чох марагландырырды.

Лакин бизим севинчимиз о гәдәр дә узун сүрмәди. Јухары мәртәбәдәки икинчи тамашадан сонра (бурада да тамашанын артистләри балыглар иди) бәләдчимиз билдирди ки, Мексика сәфирлијиндән бизә хәбәр кәлиб, дејәсән Мексикаја кетмәјә ичазә вериләчәк. Бу да Грегерин Пек илә көрүшүмүзә мане ола биләрди.

Мексикаја кетмәк үчүн рәсми характер дашыјан бә'зи ишләр көрүлмәли иди. Мәсәлән, һамымыз нә үчүнсә тә'чили олараг шәкил чәкдирмәли идик. Бәләдчимиз деди ки, һәмин Маринлендәки балыглар, акварнулар дүнјасында тә'чили шәкил чәкән апаратлар вар. Бунун үчүн апаратын дахылына әлли сент салмаг лазымдыр. Һәр әлли сентә дөрд шәкил чыхачаг. Сәккиз шәкил ләзым олдуғу үчүн ики дәфә әлли сент салмаг ләзым кәләчәкди.

Пулумузу хырдалајыб, элли сентлэри чиблэриமிழэ долдурууг. Шәкил чәкән апаратлара јахынлашырыг... Элли сенти дахыла бурахырсан, апаратын ичәрисинә кечирсэн, кабинетдә отуруб көстәрилән нөгтәјә бахырсан вә дүјмәни басыб көзләјирсэн. Ишыг сйгналы јаныр, хәбәр верир ки, «һазырлаш, инди шәклин чәкиләчәк». Һазырлашырсан. Көзләнилмәдән ишыг гығылчымы алышыб сөнүр. Үч-дөрд дәгнүгәдән сонра гуру шәкил ашагыдакы кәсик јердән көрүнмәјә башлајыр. Сәккиз шәклин һамысы бир-биринин ејни олмалыдыр. Лакин ики дөфә чәкдирдијимиз үчүн шәкилләримиз бир-биринә бәнзәмир. Һеч өзүмүзә дә бәнзәмир. Һеч кәс бу шәкилдә өзүнү танымыр. Чүнки ишыг дүзкүн гурулмамышдыр. Һәм дә јәгин ки, көзләнилмәдән алышыб-сөнән ишыг һамымызы диксиндирмишдыр. Чүнки һамымызын үзүндә бир ифадә вар: сәксәкә, горху, диксиниб нәдәнсә горхмуш сифәтләр... Шәклин кејфијјәти дә чох ашагыдыр. Һеч инанмырыг ки, бу шәкилләрлә бизи харичә бурахсынлар.

Диснеј, мәлүм олдуғу кими, дүнјада ән мәшһур мултипликаторчу сајылыр. Мултипликасија сәнәтинин инкишафында Диснејин бөјүк ролу олмушдыр. Диснејленд адланан шәһәрчик дә Диснејни арзусу илә јаранмышдыр.

Шәһәрин әтрафындакы бүтүн нәһәнк саһәни әввәлчә кәнардан сејр етмәк үчүн 10—12 метр һүндүрлүкдә тәк јол үзәриндә һәрәкәт едәп електрик гатарына минмәк лазимдыр. Лакин бу күн нәдәнсә гатар ишләмирди.

Диснејлендин гапыларындан ичәријә кечдик. Диснејлендин бүтүн кушәләрнини, бахмалы јерләрини, аттракционларыны көрмәк үчүн бураја бир нечә күн кәлмәк лазимдыр. Бизим исә анчаг ики-үч саат вахтымыз вар иди. Буна көрә дә биз бир нечә кушәни кәзмәк үчүн билет алмышдыг. Билет дә ки, учуз дејил.

50

Диснеј чаванкән вәфат етмишдыр. Анчаг онун јаратдыгы образлар инди дә јашајыр вә әсрәрәнкиз шәһәрин мәнзәрәсиндән көрүндүјү кими, һәлә узун заман дә јашајачагдыр. Диснеј дејир ки, һәр инсанын гәлбиндә јашынын азлыгына, чохлағуна бахмајараг, ушаг дә јашајыр, бөјүк дә... Ушаг һиссләри, ушаг гәлби, ушаг арзулары һамы үчүн әзиз вә мүгәддәсдир... Мултипликасија сәнәти тәкчә ушаглары севиндирмир, бөјүккләри дә шәһләндирир, әјләндирир, дүшүндүрүр. Буна көрә дә Диснејлендин һәр бир кушәсиндә, күчәләриндә, сүн'и көлләриндә, мешәләриндә, јерәтти аттракционларында, һәр шејдә дујулан никбинлик, зәнкин хәјал аләми һамыны севиндирир, һейрәтә кәтирир.

Диснејлендин јаранмасы үчүн милјонларла хәрч чәкилиб. Бурада һәр шеј дәриндән дүшүнүлүб, бурада саталан һәр шеј анчаг Диснејлендин мөвзуларына, мәнзәрәли кушәләринә, мәшһур мултипликасија филмләринин гәһрәманларына һәср олунуб.

Аттракционлары көрмәк, тамашалара бахмаг үчүн хырдача вагонлара минмәли олуруг. Вагонлар бизи јерәлты дүнјалара, әчиннөләрин, гәдим инсанларын руһларынын, ваһимәли гәбиристанлыгларын, дивләрин вә шејтанларын, әчаиб варлыгларын аләминә апарыр. Километрләрлә јол кедирик. Вагонларымыз каһ саға, каһ сола дөнүб бүтүн әтрафы, һәр јери бизә көстәрир. Инилтиләр, фәрјадлар ешидирик. Бә'зән өлүләр гәбирләрдән баш галдырыр, инсанларын руһу шүшәләр ичәрисиндә чанлы сифәтләр кими көрүнүр вә онлар өз сәһвләриндән, гәбаһәтләриндән данышырлар. Јер үзәриндә јашајан һиссләрдән, инсанлары куја «о бири дүнјада» көзләјән «имтаһанлардан» горхулу сөһбәт ачырлар. Кечә гушлары ганадлары илә аз гала бизим үзүмүзә тохунуб, јанымыздан учурлар.

Елэ зэнкин, тә'сирли сәһнәләр, чылрын бир хәял әләминдән јаранмыш мәнзәрәләр көрүрүк ки, һејрәти-миздән донуб галырыг. Бунларын һамысы, бүтүн көрдү-јүмүз «чанлылар» мулјаждырлар. Лакин нечә бөјүк сәнәткарлыгга јарадылмышдыр! Бәли бүтүн ешитдиклә-римиз зәнкин инсан хәялынын мәһсулудур.

Сонра бизи гамышлыг, мешәлик ичәрисиндән ахан чајла чәнкәлликләрә сәјаһәтә апарырлар. Филләрин ба-ғыртысы, судан баш вуруб аз гала бизим үстүмүзә кәлән тимсаһлар, көркәданлар, үстүмүзә ахан нәһәнк шәләлә-ләр, һәр шеј тәбии, реал өлчүдә вә елә инандырычы шә-килдә јарадылмышды ки, биз бу чанлылары көрәндә диксинирдик. Гадынлар чығырыб, гајығын о бири башы-на гачыр, бу сәһнәләрин бизә даһа инандырычы көрүн-мәси үчүн, гајыглары идәрә едән оғланлар, бизи бөјүк тәһлүкәдән хилас едирмишләр кими, чибләриндән силаһ чыхарыб, һәмни вәһши һејванларә, тимсаһларә күллә-атырдылар. Бу бизи даһа да диксиндирип, көрдүјүмүз мәнзәрәләри даһа инандырычы, даһа тәбии көстәрип вә биз бир нечә бөјүк тәһлүкәләрә дүшүб, хилас олурду... О гәдәр һәјчән кечирмишдик ки, кәмимиз саһилә јан алаңда севинчәк көрпүә атылмаға башладыг...

Гәрнбә бир тамаша салонуна кирдик. Салон даирәви иди. Гаршымыздакы сәһнәдә ојнајан артистләр дө мул-јаж иди. Реал инсанлардан сечилмәјән бу мүгәввалар-бизим үчүн Америкада електрик сәнајесинин инкиша-фындан мараглы сөһбәтләр етдиләр. Бир сәһнә гуртараң кими о бири сәһнәни көстәридиләр. Тамаша салону һәр-ләнир, сәһнәнин о бири кушәсини сејр етмәјә башлајыр-дыг. Әрлә арвад арасында мүбаһисә кедир, отагда мүр-күләјән ит арабир јуху көрүрмүш кими мырылданыб-һүрүр, јенә башыны пәнчәләринин үстүнә гојуб јухула-јыр... Сонра бизим салон јенә һәрәкәт едир, һәрләнир,

јени бир кушәни сејр едирик. Мүгәвва артистләр бизим үчүн даһа мараглы сөһбәтләр едир, маһны охујурдулар.

Сонра мә'лум олду ки, көрдүјүмүз бу мүгәвва артист-ләр дө фото-элементләр васитәси илә «јашајыр», даны-шыр, бир-биринә чаваб верир, мүбаһисә едириләр...»

Хырда вагонлар бизи бағлы бир салона, атом дүнја-сына апарыр. Биз атомун ичәрисинә, сонсузлуғуна баш вуруруг. Әслиндә, көзә көрүнмәјән хырда атом әләми нә гәдәр нәһәјәтсиз имиш!

Сонра биз башга нағыллар әләмини сејр етмәк үчүн јени-јени сәјаһәтләрә чыхырыг. Даирәви кино салонунда бизә Американын ән бахымлы јерләрини нүмајиш етди-рирләр. Чох еффектли тамашадыр. Һара дөнүрсәнсә, һә-мин мәнзәрәнин сағыны-солуну изләјирсән, арха тәрафи көрүрсән. Һәјәтдакы кими, бир нечә өлчүдә.

«Марк Твен» адланан гәдим кәмидә сәјаһәт етмәк үчүн кәминин којартәсинә галхырыг. Һамы фотоапара-тыны ишә салыб шәкил чәкир. Бу сәјаһәт заманы да әт-раф мешәләрдән бојланан мешә һејванларыны көрүрүк. Бунлар да мулјаждырлар. Фотоэлементлә ишләјирләр, бөјүрүб, мешәјә сәс салырлар.

Диснејлендин чох һиссәсиндә, јерә пластика салын-мышдыр. Мејданчаларын бәзинләри асфалтла, мәрмәрлә дејил; пластик материалла өртүлмүшдүр.

Диснејлендин һәр квадратметриндә мәнәббәт, гајыг һисс олунур. Бу зәнкин нағыллар әләмини јарадан Дис-нејә һамы раһмәт дејиб, видалашыр.

Мексика базарына кедирик. Мексикалыларын әлләри илә јаранмыш, бәлкә дө Мексиканын өзүндән кәтирил-миш маллара, чүрбәчүр ајаггабылара тамаша едирик. Бурада һәр шеј чох баһадыр.

Гоншулуғда бир гоча, шарманканын гулпуну һәрлә-диб, гәдим бир һава чалдырырды. Шарманканын гаршы-

сында чамааты ачкөзлүккө сүзөн мејмун атылыб-дүшүрдү. Эјнинө сәлигәли гадын палтары кејиндирмишдиләр. Башында берет варды. Палтарына при чиб тикмишдиләр. Мејмун ојнадыгча чамаат әтрафына топлашырды. Ојнајандан сонра мејмун әлини чамаата узадыб, әмәк һаггы истәјирди. Әввәлчә һеч кәс она пул вермәк истәмирди. Бизим күрчү јолдашлардан бири чибиндән он сент чыхарыб мејмуна узатды. Мејмун чәлд пулу чибинә гојду. Сонра башгалары да һәвәсә дүшүб, мејмуна пул узатмаға башладылар. Әлләри мејмуна чатмајанлар пулу јерә атырдылар. Мејмун адамларын узатдыглары пуллары да, јерә төкүлән пуллары да јыгыб, чибинә гојурду. Бу дәфә күрчү јолдашым мејмуна ијирми сентлик пул узатды. Мејмун ијирми сентлији алан кими диши илә јохлајыб, чибинә гојду вә башындакы беретни чыхарыб, јолдашларымыза тәшәккүр етди. Бу һамыны һејрәтә кәтирди. Он сент вериләндә мејмун анчаг пулу чибинә гојурду, тәшәккүр етмирди. Она ијирми сент вердикдә тәшәккүр етдијини көрәнләр мәбләғи артырдылар. Ағылды мејмун иди...

Америка архада галмышдыр. Биз јени бир өлкәјә учуруг. Бәлкә Америка илә бир даһа белә әјани сурәтдә көрүшмәдик...

Хәјалымда ајры-ајры ләвһәләр чанланыр.

...Лос-Анчелосда сәһәрләр хошумуза кәлән бир кафе-теријаја һаһар етмәјә кедирдик. Дедијим кими, белә вахтларда күчәләр бош олурду. Бә'әһи чындыр кејимли гоча америкалы гадынлар бизи дајандырыр, типографија үсулу илә чап олунмуш јазылар узадыр вә нә һагда исә бизи тәблиғ етмәјә чалышырдылар. Орада иә јазылдыгыны биз билмирдик. Сонралар өјрәндик ки, булар дини тәблиғат кағызларыдыр. Күнорта исә күчәләрдә хејли чанланма әмәлә кәлир, ахшамлар јаман түшүк олурду.

Ики дәфә гәрибә бир мәнзәрәни мүшаһидә етмишдик. Әлләриндә микрофон олан зәнчиләр сәс күчләндиричиләр васитәси илә бир-бири илә мүбаһисә едирдиләр. Бу мүбаһисәдә гараларын вәзијјәти тәнгид олунурду. Америка ганунлары һаггында, үмумијјәтлә, ағларла гараларын мүнасибәти һаггында тәнгиди фикирләр сөјләјирдиләр. Өзү дә чох гызғын шәкилдә, олду, еһтираслы сәслә данышырдылар. Бу да бир нөв фәнд иди. Чүнки әкәр о гаралар јалныз өз араларында мүбаһисә етмәк үзәриндә јаздыглары имзалар галмышдыр. Бура кино севәнләрин ибадәткаһына чеврилмишдир.

...Һолливудда кинематографчылар үчүн тә'сис едилмиш Оксар мұкафаты верилән кино-театрын габагында тамашачыларын вә кинематографчыларын ән мүгәддәс сәјдыглары бир мејданча вар. Бу мејданчада, бу вахта гәдәр, Америка киносунун мәшһур кино улдузлары сәјылан актјорларын вә режиссорларын әлләринин, ајағларынын дәрин изләри, өз әлләри илә бетон үзәриндә јаздыглары имзалар галмышдыр. Бура кино севәнләрин ибадәткаһына чеврилмишдир.

Биз бурада Мери Пикфордун хырдача әлләринин изинә, Дуглас Фербенксын, һаролд Лојдун вә башга мәшһур кино улдузларынын ләпирләринә, адларына, ајағларынын вә әлләринин изинә раст кәлдик. Бу бизи чох мүтәәсир етди. Булардан сонра кәлән, лакин ејни сәвијјәли кино улдузу сәјылан башга хадимләр дә унутулмамышдыр. Бүтүн әтраф сәкиләрә һәкк олунмуш бүрүңч улдузлар ичәрсиндә о бири кино хадимләринин дә адларына тәсадүф етмәк олур.

Көзүмүң гаршысындан Американын јоллары кечирди. Кениш, раһат шосе јоллары һалчаланан, мәртәбә-мәртәбә учалан, һәтта дөрд мәртәбә галхан малын јоллары. Бу

жолларын кәнарында тез-тез ерни жазыжа тәсадуф едир-дик: «Дајанмаг олмаз!» Бу жолларда машыны дајандырмаг өлүм тәһлүкәсинә барабардир. Машын һәмишә һәркәтдә олмалыдыр. Бу бир гәдәр символик характер дашыыр. Америкада һәркәтсиз дајанмаг олмаз. Лакин Америкада тез-тез дајанмалы оланлар да вар. Мән он беш долларлыг машынла 1972-чи илин модели олан беш мин долларлыг машыны хатырлајырам. Он беш долларлыг машыны олан америкалы «Дајанмаг олмаз!» жазылмыш жолларда һөкмән дајанмалы олачаг. Чүнки бурада јаначаг баһадыр. Он беш долларлыг машыны олан америкалынын јаначаг алмаға пулу чатмајачаг, бензини гуртармыш машын бир күн бу јолда дајаначаг вә архадан кәлән беш мин долларлыг машынын јолуну кәсәчәк.. вә бу машынлар бир күн һөкмән тоггушачаглар.

Әкәр Американын жолларында бир машын башга бир машынла тоггушарса, архадан кәлән бүтүн машын селинин гаршысына сәдд чәкилир. Бәли, Американын заһирән раһат көрүнән жоллары һәмишә тәһлүкә алтындадыр! Тәәссүрат чохдур. Заман кечдикчә хатирәләр дурулачаг, ајдынлашачаг, көрдүјүмүз лөвһәләр даһа чанлы, даһа мәналы сурәтдә көзләримиз өнүндән кечәчәк.

...Саатлар өтүр, тәјјарәдә хидмәт едән гызлар бизим үчүн јемәк кәтирир, бизә гуллуг едирләр. Фикирләширәм ки, нә јахшы әдәб-әрканлы, күләрүзлү гызлардыр. Өз сәнәтләрини нечә дә севириләр. Амма бу меһрибанлыгын икинчи бир тәрафи дә вар—горху... Иш итирмәк горхусу.

Нәдәнсә, совет тәјјарәсиндә сәрнишинләрин һәјатыны хилас етмәк үчүн өзүнү гурбан вермиш стүардесса Надежда Курченкону хатырлајырам. Фикирләширәм ки, көрәсән һамыја күлүмсүнән бу меһрибан гызлар да На-

дежда кими өз һәјатларыны, чаван өмүрләрини тәмәннасыз үмуми иш үчүн, башгаларынын сәадәти, азадлыгы үчүн гурбан верә биләрләрми?..

...Мехикоја ахшамүстү чатдыг.

Мехико дәннз сәтһиндән 2.400 метр һүндүрлүјүндәдир. Вәбасы чох сејрәкдир.

Тездән јеримиздән галхыб, күчәјә чыхдыг. Галдыгымыз отелин әтрафыны сејр етмәјә башладыг. Отелин гаршысында једди-сәккиз јашлы бир дәстә ушаг үстүмүзә һүчүм едиб, чәкмәмизни силмәк истәдикләрини билдирдиләр. Чәкмәләримиз тәмиз иди. Имтина етдик. Аңчаг ушаглар биздән әл чәкмирдиләр. Зәһмәт һаггыны кеткәдә азалдырдылар. Ән аз мәбләгә дә разы идиләр. Тәки иш олсун. Биз доллары һәләлик Мехико песосуна дәјишмәмишдик. Буна көрә дә чәкмәләримизи јаландан дә олса силдирә билмәдик.

Мехикодакы бәләдчимиз јалныз сәһәр кәлди. Орта јашлы, ортабој, гыврымсач бир киши иди. Һамымызла таныш олуб деди ки, ады Хоседир. Мән дејәндә ки, адым һәсәнди, Хосе севинди. Деди ки, икимиз дә Хосејик. Мән етираз етмәдим. Чүнки бәләдчимиз сәдә оғлана охшајырды. О күнү биз гәдим еһрамлара (пирамидалара) бахмаға кетдик. Мехиконун шималына сары јола дүшдүк.

Испанлар бурада узун заман һөкмранлыг етмишләр. Она көрә дә шәһәрин күчәләри, биналарын чоху, Мехиконун әтрафындакы шәһәрчикләр, әсасән испансајагы тикилмишдир. Килсәләр, мејданлар елә тәсәввүр јарадыр ки, куја сән Мехикода дејилсән, Испанијадасан...

Нәһәјәт, шәһәрдән кәнара чыхырыг. Узагда мөшһур еһрамларын пилләләри дил-дил көрүнүр. Пиллә-пиллә учалан еһрамлар көјүн әнкинлијинә галхыр. Бәләдчимиз әли илә көстәриб дејир ки, бахын, о, «Ај еһрамы»дыр. О јандакы лап уча еһрам исә «Күнәш еһрамы»дыр.

Бөжүк мејданчалары олан мүрөккөб тикинтилерин, гөдим еһрамларын саһәсини кәзирик. Бәләдчимиз дејир ки, бахын, бу бөжүк еһрамларын нәһәнк мејданларында гөдим дөврүн рәггасәләри чүрбәчүр рәгсләр нүмајиш етдирәрмиш вә буранын әһалиси гәбиләләрин бөжүкләри отуруб, һәмнин ән'әнәви рәгсләри бахармышлар.

Бә'зи еһрамларын сөкүк јерләриндән ичәри киририк. Диварларын чоху о вахтын рәссамларынын ишләри илә бәзәдилмишдир. Бу рәсмләрин чоху мәһв олур, бә'зиләри музейләрдә сахланылыр. Бә'зиләринин исә рәнкләрини заман, күләкләр, јағышлар, кортәбии гүввәләр солдурмушдур.

Нә бөжүк, нә зәнкин мәдәнијјәти вармыш! Бу мәдәнијјәт јалныз тәсвири инчәсәнәтин зәнкинлијиндә дејил, һәм дә ме'марлыг сәнәтинин жүксәклијиндә иди. Дренажлар, су архлары үчүн јерайты јоллар, ичмәли су каналларынын үстүөртүлү јоллары, һаватәмизләјичи гургулар, истилији лазымн сәвијјәдә сахламаг үчүн мүһәндис зәкасы илә дүшүнүлмүш һава јоллары...

Кәнардан, анчаг көјләрә учалап пилләләр шәклиндә көрүнән нәһәнк еһрамларын ичәрисиндә мүрөккөб бир шәһәрчик вармыш. Гәбилә башчыларыны бурада басдырмышлар. Өзү дә чох гәрибә басдырма үсуллары вармыш: архасы үстә, отуран јердә вә с.

Бәләдчимиз дејир ки, әтрафдакы тәпәликләрин алтында да еһрамлар вар; заман кечдикчә күләкләр, туфанлар өз ишини көрмүш, еһрамларын үстү торпагла өртүлмүш вә бу тәпәләр јашыл отлаглара чеврилмишдир. Сон заманлар бу јерләрдә апарылан археоложи газынтылар нәтичәсиндә һәр тәпәнин алтындан јени бир еһрам баш галдырыб, учалмышдыр. Узагларда дағлар көјәриб, учалыр, бизә елә кәлир ки, о дағларын үстүндән торпаг-

лары көтүрсәләр онларын алтындан да фантастик жүксәкликдә еһрамлар баш галдырачаг.

Ушаглар әлләриндә дашдан јонулмуш һејкәлләри, мәрмәр инсан фигурларыны көстәриб, бизә сатмаг истәдикләрини билдирирләр. Астекләрин даш үзәриндә газылмыш мәшһур тәгвимини бизә тәклиф едир, бир аз алвер еләдикдән сонра, хејли учуз сатырлар. Чохлары биздән совет пулу истәјирләр. Бизим метал пуллары мехиколулар сувенир кими јығарлар.

Мехикода күмүш, нис мә'дәнләри чохдур. Она көрә дә күмүшдән гајрылмыш шејләр бурада Америкаја нисбәтән учуз сатылыр.

Палмалара һәр јердә тәсадүф олунур.

Мексиканын да јоллары пис дејил. Лакин онлары Американын јоллары илә мүгајисә етмәк олмаз.

Мехикоја гајыдырыг. Јенә чәкмәсилән ушаглар бизи дөврәјә алырлар. Гаракөз, гарасач, балача ушаглар. Ата-аналары кими чылыздырлар. Көрдүјүмүз мехиколуларын әксәријјәти бәстәбојдур. Гарабуғдајы кишиләр вә гадынлар...

Мехиконун мәркәзинә јахынлашдыгча биналар кеткәдә учалыр. Шәһәрин әсас кушәләри мүасир көјдәләндәрдән ибарәтдир.

Мехиколулар әлван кејинирләр. Күчәләр дә адамла долудур. Машыныларын чоху түстү бурахыр. һаваны елә зәһәрләјир ки, бир нечә дәнгә бир јердә дајанмаг олмур. Адам чалышыр ки, тезчә отелә гајытсын, ја да јашылыг олан јерләрдә далдалансын.

Мехикода әлван рәнкләри чох севирләр дедик. Буну кечәләр даһа јахшы сејр етмәк олур. Шәһәрин мәркәзиндә бүтүн евләрин, сарајларын, килсәләрин диварлары, һасарлары әлван шыыларла бәзәдилмишдир. Өзү дә, Америкадан фәргли олараг, бурада тәкчә нахышлар дејил,

даһа чох инсан фигурлары, өзү дә Мексика фолклоруна
јахын фигурлар тәсвир олунур.

Мејданларын бириндә марағлы бир сәһнәннин шаһиди
олдуг. Чохлу машин дајанмыш, машинлар бүтүн јолу
кәсмишиди. Сәфирлијин бизимлә кедән нүмајәндәси деди
ки, кәлин, бурадан күчәјә чыхаг.

Һараја бахырдыгса, башларында ири самбреро олан
милли әлван кејимли мексикалылар көрүрүк. Онлар ча-
лыб-охујурдулар. Сәфирлијин нүмајәндәси деди ки, бун-
лар марјачиләрдир. Јени ил јахынлашанда марјачиләр
бәзәнир, күчәјә чыхыр, чамааты, машинлары, јолдан ке-
чәнләри сахлајыр, кичик мәбләгә онлар үчүн охумаг ис-
тәдикләрини билдириләр.

Бизи дә дајандырдылар. Ијирми нәфәрә јахын чалғы-
чы вә беш нәфәр охујан. Ијирми беш нәфәр бизим
үчүн—дөрд нәфәр үчүн концерт верирди. Бөјүк китара
чалан, ондан бир аз кичик китара чалан, лап хырдача
китара чалан да варды. Нәфәс аләтләри дә, тәбил дә
варды.

Марјачиләр бизим үчүн «Кукарача», «Сән, јалныз
сән» маһныларыны охудулар. Онларын һаггыны вериб,
тәшәккүр етдик.

Һәр јанда марјачиләр концерт верирдиләр. Америка-
лылар, полшалылар, франсызлар, совет адамлары меј-
данчаларда дајаныб, марјачиләрин хош маһныларына
гулаг асырдылар.

Сәфирлијин ишчиси бизи ресторана дәвәт етди. «Сан-
то Сесилија» ресторанына. Бир дәстә ушаг бизә сары
тачыб, күлә-күлә әлләрини узадараг, сәдәгә истәдиләр.

Ичәри кирдик. Бөјүк, баһалы ресторан. Бурада да
марјачиләр охујурдулар. Анчаг даһа зәнкин кејинмиш,
даһа усталыгла охујан марјачиләр. Гызлар вә оғланлар
бир-бирини әвәз едирди. Концерт гуртармаг билмирди.

Бир маһны о бирисиндә даһа ширин, даһа одлу, даһа
ләззәтли!.. Гәрәз бир рәгси чох бәјәндик. Оғлан вә гыз
белләриндәки ипәк кәмәрләри ачыб, јерә атырдылар. Рәгс
едә-едә ајағларынын ритмик һәрәкәти илә һәрә өз кәмә-
риндән гәшәнк бир дүјүн бағлады. Сонра бу гәшәнк дү-
јүнү оғлан гызга, гыз да оғлана бағышлады.

Фасилә заманы марјачиләр ажры-ажры столлара ја-
хынлашырдылар. Сәккиз-он нәфәр стол архасында әјлә-
шән бир нәфәр үчүн концерт верирди. Столун әтрафына
топлашыб мүгәддәс бир иш көрүрләрмиш кими охујур,
рәгс едирдиләр. Лакин о бир нәфәрин әвәзинә маһнылары
гоншулар да ешидир вә елә әл чалыр, елә курултулу ал-
гышлар гопарырдылар ки, марјачиләр даһа да һәвәслә-
нир, маһны вә рәгс ара вермирди.

Ертәси күнү шәһәрин гәдим мејданларыны, сарајла-
рыны, килсәләрини кәзмәјә башладыг. Риверанын иш-
ләринә бахмаг үчүн үч саатдан артыг вахт сәрф етдик.
Мә'лум олдуғу кими, бу рәссамын вә Сикейросун ишләри
әсасән нәһәнк сарајлары, бөјүк, мәшһур биналарын, сән-
нәт очағларынын идман комплексләринин диварларыны
бәзәјир. Онлар мониментал сәнәт устасыдырлар. Вахты
илә Микеланчело да, Леонардо да Винчи дә белә ишлә-
јирди. Риверанын, Сикейросун ишләриндә вәтәндашлыг
вә ингилаби пафос вардыр. Милли сарајларын диварла-
рында көрдүјүмүз паннолар, фрескалар, мозаика әсәр-
ләри дә мәһз бу мөвзуларә һәср олунмушду. Мексика-
нын гәдим тарихи, мүбаризә илә зәнкин фақиәли, инги-
лаби тарихи, күтләви сәһнәләр, вурушлар, ахан ганлар,
инквизиција, тарихи сималар вә һәмчинин бизим дөврә
јахын заманларда Мексика өлкәси үчүн азадлыг күнәши
кими парлајан Карл Марксын портрети! Һамы бир лөв-
һәдә! Елә бил бу нәһәнк лөвһәләрә бахдыгча марағлы

бир өлкөнүн бөжүк тарихини вэрэглэјирсэн. Анчаг бу вэрэглэр бир-биринин үстүнү өртмүр. Сәһифэдән-сәһифәжә бүтүн бир өлкөнүн тарихини охујурсан. Бу, ачыг китабдыр!

Мехико шәһәри әсасән рүтубәтли јердә салынмышдыр. Дејиләнә көрә, һансы бир гәбиләнинсә башчысы, бәлкә дә руһани башчысы чамаата дејиб: һарда ки көрдүнүз гартал «какос» колунун будағына гонуб, пајтахты орда јарадын. Белә дә олуб. Чамаат Мехиконун индики јериндә какос колунун үстүнә гонмуш гартала раст кәлиб. Һәмин гартал димдијиндә илан тутубмуш. Одур ки, бурада, бу рүтубәтли торпагда Мехиконун тәмәлини гојублар. Буна көрә дә дөвләт кербинә какос будағына гонуб, димдијиндә илан тутмуш гартал һәкк олунмушдур.

Сикејросун ишләринә тамаша етмәк истәдијимизи билдирдик. Лакин онун јахын күнләрдә јубилејинин ке-чириләчәјини нәзәрә алараг сәркени мүвәггәти бағламышдылар.

Антроположи-музеј истәр ме'марлыг хүсусијјәтләринә, истәрсә елми тәшкилине көрә бөјүк мараг доғурур. Музејдәки экспонатлардан ајдын олур ки, Америка торпағына һамыдан габаг гәдәм гојайлар монголлар олмушдур. Чүнки кәлмә америкалылардан, һәтта астекләрдән дә әввәлки халгларын сифәт гурулушу әсасән, монголсајағы имиш.

Мехико антроположи музеји дә сүбут едир ки, Американы кәшф едән Колумб олмамышдыр. Колумбдан чохчох әввәл Американы Европанын шималында јашајан Викингләр кәшф етмишләр.

Чох гәдим, мараглы даш абидәләр, астекләрин даш үзәриндә нәгш олунмуш гәдим тәгвими. Һәмин музеја кәләнләрин арасында даһа чох ади мәктәб тәләбәләринә вә

шакирдләрә тәсадүф етмәк олур. Онлар истәдикләри шәбәни өјрәнмәк үчүн дахыла пул атырлар, лент һәрәкәтә кәлир вә о шәбә һагғында әтрафлы мә'лумат верир.

Мәшһур Олимпиаја стадионуна кетдик.

Стадионун фасадыны Сикејрос бәзәмишди. Мозаика илә барелјефин бирләшмәсиндән әмәлә кәлмиш бу шәкил, доғрудан да чох тәсирли вә монументал иди. Инсан гүввәси, инсан күчү, инсан бирлији вә зәкасы тәрәннүм олунурду. Сонра биз ајры-ајры јерләрдә Сикејросун мүхтәлиф ишләрини көрдүк. О, күтләын сәһнәләри нә бөјүк һәјәчанла, нә бөјүк усталыгла, нә бәрк еһтирасла јарадыр! Әсәрләриндә инсан фачиәси вә инсан фачиәсинә гаршы мүбаризә, инсанлары бирлијә чағыран еһтираслы бир сәс ешидилир.

Јағлы бојаларла чәкилмиш күчлү бир инсан портретини көзләнилмәдән габарыг металдан гајрылмыш ејнәк тамамлајыр. Бу ејнәк шәклин үстүнә һәкк олунмушдур. Ади шәкил характериндән чыхыб, икинчи, үчүнчү өлчүдә дә бахылыр. Бә'зән шәкилдән ајрылыб, ирәли узанан габарыг әл елә бил бүтүн бәшәријјәтә узадылыр. Бу һәм көмәк әлидир, һәм дә чағырыш!

Сикејрос бөјүк вәтәндашлыг пафосу илә бөјүк рәссам кими елә бил бүтүн бәшәријјәтә мүрачнәт едир, бүтүн бәшәријјәтлә данышыр.

Мехиконун киностудијасына кетдик. Мараглы бир сәһнәнин чәкилишинин шаһиди олдуг. Тарзансајағы чәкилән бу кинода јенә дә мөһкәм бәдәнли бир оғлан вә гадынын башларына кәлән мараглы әһвалатлар тәсвир олунур.

Бизим мүшаһидә етдијимиз сәһнәдә мејмун тор үзәриндә истираһәт едән бир оғлана јахынлашыб, онула ој-

намаға чалышыр. Оглан ойнамаг истәмир. Мејмун ону өпүр, назлајыр, нәһәјәт, о огланла ойнајыр.

Бу сәһнәни бир нечә дәфә тәкрар етмәли олдулар. Мејмун өз ролуну һәр дәфә дәгиг вә бөјүк интизамла ифа едирди.

Филмин режиссору илә таныш олдуг. Мејмун бизим актјорларла гучаглашыб, шәкил чәкдирди. Гызларымызы өпдү. Мејмуна дедиләр ки, күлсүн. Мејмун ири ағзыны ачыб нәһәнк дишләрини ағартды. Бу, даһа чох, гәзәбә бәнзәјирди. Ејни заманда бу, мејмун тәбәссүмү иди.

Филмин режиссору совет режиссору Ејзенштейни хатырлады. Ејзенштейн вахты илә бурада «Мексика» ады филми чәкмишди. Филмин режиссору деди ки, биз бу вахта кими Ејзенштейндән өјрәнирик.

Мексиканын чәнубунда курорт шәһәри сајылан Акапулкоја жола дүшдүк. Автобусла кедирдик. Жолда Мехиконун университетинә баш чәкдик. Дүнјанын ән бөјүк университетләриндән биридир. Бунун бинасыны да вахтилә Риверо, Сикейрос вә онларын шакирдләри бәзәмишләр.

Университетин комплексинә дахил олан биналарын чохунун үстүндә узун, гара ләкәләр көрүрүк. Марагланырыг. Бәләдчимиз дејир ки, бурада тез-тез тәләбә тәтилләри олур. Тәләбәләр дөвләтин сijasәти илә разы дејилләр. Тәләбәләр белә гәрара кәлибләр ки, һөкүмәт сijasи мәнһусларла амансызчасына рәфтар едир.

Һәр күн биналарын диварларында һөкүмәтин сijasәтинә гаршы шүарлар јазылыр. Полис бу јазылары гаралајыр, беләликлә, көзәл биналарын диварлары гара ләкәләрлә өртүлүр. Инди дә, дүнән бир ингилабчынын өлдүрүлдүјү һаггында мәлумат јазылмышды. Өзү дә һәрфләрин һүндүрлүјү бир метрә чатыр. Бу сөзләрдә үрәк

ағрысы вә чағырыш вар. Јәгин ки, бу дивар да гара ләкәләрлә өртүләчәкдир.

Балача шәһәрчикләрә гонаг кедирик. Саман чөпләриндән һөрүлмүш чанталар, самбреролар алырыг. Јемәкханаларда наһар едирик. Садә, истиганлы мексикалылар бизи һөрмәтлә, мәнрибанлыгла гаршылајырлар. Јолларда тез-тез әлләриндә узунлуғу јарым метр олан кәртәнкәлә тютуб дајанмыш оглан вә гызлара раст кәлирик.

Бәләдчимиз дејир ки, харичи өлкәләрин туристләри бу кәртәнкәләләрә бојунларына сарыјыб шәкил чәкдирмәји чох сеvirләр. Мексиканын тәбиәти бу јерләрдә бир гәдәр бизим Шамахы тәрәфин мәнзәрәләринә охшајыр. Сејрәк ағачлыг, сары торпаг, јахуд јашылыглар. Сонра јенә дә алма ағачлары, кактус коллуглары, мүхтәлиф бичимли, адама охшајан, аз гала әлли-ајаглы кактуслар, дирәк кими көјә учалан кактуслар. Палманы хатырладан ири јарпаглы коллар. Галын јарпаглы, илин бүтүн фәсилләриндә јашыл ағачлар...

Мехиконун да јолларында һәр ики тәрәфә тиканлы мәфтилләрдән сәдд чәкилмишдир. Демәли, саһибкарын торпағыдыр вә бу јерә һеч кәс ајаг баса билмәз.

Жолда бир-ици шәһәрә баш чәкиб, Акапулкоја сары енмәјә башлајырыг.

Һава јаваш-јаваш гаралыр. Акапулкоја чатмамыш шәһәр кәнарындакы јашајыш мәнзәрәләрини, кәндләрин палчыг евләрини сејр едирик. Чох ачыначаглы, ајыбаласы кәрпичләрдән һөрүлмүш касыб евләр, палчыг диварлар. Һәр тәрәфи ачыг артырмалар. Хәјал кими көрүнән зәнф чыраглар....

Биздән чәми он-он беш метр аралы олан евләр бу чырагларын ишыгында елә тә'сир бағышлајыр ки, куја бир километр узагдадырлар. Бәләдчимиз дејир ки, Мексика-

нын суварылан жерлериндө илдө ики дөфө мөйсул көтүрүлөр. Даглыг жерлөрдө—бир дөфө.

Бајаг кечдијимиз даг дөшүндөки шөһөрчиклөрдө биз дөниз сөтһиндөн үч мин метр јухарыја галхмышдыг. Автобусда һава дөјишдирөн олмасадјы, јөгин ки, чоһумузуң һалы хараб оларды. Һава дөјишдирөн, нечө дөјөрлөр, гаһымызың арасына кирмишди.

Акапулкаја јахынлашанда сол тәрәфдө, уча бир дағын зирвәсиндө парлаг лампаларла бөзөдилмиш, алышыб-јанан нәһәнк бир хач көрдүк. Бөлөдчимиз деди ки, һәмин хачың алтында бөјүк бир отел вар. Варлы бир адам, бөлкө дө милјончу, вәсијјет едиб ки, о өлөндөн сонра һәмин јөрдө онун пулларына отел тикдирсинлөр, ону да орада басдырсынлар вә гөбриниң үстүндө нәһәнк бир хач гојсунлар. Елө бир хач ки, һәр јөрдөн көрүңсүн.

Көрүңдүјү кими, онун вәсијјәтинә әмәл етмишлөр. Бөлөдчимиз деди ки, биз дағын дөшүндөки «Қасабланка Тропико» адлы отелә дүшөчөјик. Јолдашларымыз бир аз наразы галдылар. Чүнки һаһымыз дөниз кәнарында, Сакиг океаның лап саһилиндөки отеллөрдөн бириндө галмаг истәјирдик. Лакин сонра биз көрдүк ки, дағын дөшүндөки отел даһа әлверншлидир, чүнки орадан тәкрат едилмөз бир мәнзәрә ачылырды.

Декабрың орталары иди. Анчаг Акапулкада һаваның температура көлкөдө гырх дәрәчәјө чатырды. Буна көрө шөһөрдө чиммәк палтарында кәзмөјө ичазө верилирди.

Отелә чатыб өз нөмрөмизә кирәндө хош бир сәринлик һисс етдик. Бүтүн нөмрөлөрдө һавадөјишдирөн ишлөјирди. Әкәр белә олмасадјы, јөгин ки, истидән боғулардыг. Чүнки һава чоһ рүтубәтли иди. Јаш дөсмәлы артырмадан асдыг. Ики күнә гурумады. Артырманың гапысына ачанда елө исти һава кәлирди ки, адам аз гала боғулуурду. О

саат гапылары бағләјырдыг. Тәкчә һава дөјишдирөнниң сәринлији күчүнә доланырдыг.

Күчөлөр дардыр.

Бир гадың дар күчөдө өз миник машыныны һеч чүр дөндәрә билмирди. Хырда бир ештијатсызлыг учундан машыны дивара вә ағачларың көвдәсинә вуруб, әзә биллөрди. Мән она мөсләһәт вермөјө башладым. Саға, сола, керијә—дөјө она көмәк етдим. Гадың машыны дөндәрәндөн сонра биз јолумуза давам етдик. Аз кечмөмиш һәмин гадың машыны јаһымызда сахлајыб, бизи дөвәт етди. Биз онун дөвәтини гәбул едиб, машына миндик. Јолда јөнә дө таныш суаллар ешитдик. Испанијаданыг, јохса Италијадан? Совет өлкәсиндөн кәлдијимизи ешидәндө гадың чоһ марагланды. «Елө узаг өлкәдән бураја кәлминиз, сиздә бөјүк һөвәс вә һөвсәлә вардыр,—деди.—Көрәсөн сизин вәтәниниз нечөдир?». Јаһымда Бакының рәнкли мәнзәрәләрини тәсвир едөн шәкиллөр варды. Бу шәкиллөрдән бирини гадына бағышладым. Тәшәккүр етди. Сорущуду ки, нә сәнәтин саһибјик? Дөдим ки, јолдашым һәкимдир, мән дө јазычы. Деди ки, мән дө сизин гоншулуғунуздакы отелиң саһибјәм. Демәли, сүрүчүмүз милјончу гадың имиш.

Она тәшәккүр едиб, машындан чыхдыг вә шөһөри кәзмөјө башладыг. Мәнзәрәли јерлөр көрдүк. Гәрибә адамларла сөһбәт етдик. Мағазаларың чоһунда алвер едөн сатычылар әсәсән он ики-он беш јашлы оғланлар вә гызларды.

Гајыданбаш дағын зирвәсиндөки «Қасабланка Тропико» отелинә пијада галхмәлы олдуг. Бизим Ичәришөһәрин күчөләри галхдығымыз күчөләрин јаһында чоһ ели көрүңәрди. Озү дө пилләкәнлөр чоһ дикдир. Тез-тез сәмти итирирдик. Билмирдик сол јол илә кедәк, јохса сағ јол илә. Мексикалылар бизи апарыб, дөнкөләрә чатды-

рыр, орадан һансы сәмтә кетмәк лазым олдуғуну баша салырдылар.

Јолдашларымызын чоху чиммәк үчүн Сакит океанын саһилинә кедирдиләр. Белә гәрара кәлдим ки, күндә бир дәфә саһилә ениб-галхмаг мәним үчүн кифәјәтдир. Она көрә дә отелин һовузунда чимирдим. Бурада тез-тез харичиләрлә сөһбәт етмәли олурдум. Чүнки һарадан кәлдијимизлә марагланыр, бизим өлкә һаггында, пешәмизә, өзүмүз һагда мүхтәлиф суаллар верирдиләр.

Һовузуң әтрафы мәнзәрәли иди. Чимиб чыхан кими сәрин су, пивә вә јахуд мејвә ширәси сифариш едирсән, хидмәтчиләр о саат кәтирирләр.

Чаван бир гыз тез-тез гол саатыны һовуң дәрин јеринә атыб, далынча баш вурур, маһир бир үзкүчү кими саатыны тапыб чыхарыр, өзүнү өјә-өјә чамаата көстәрирди.

Ахшамүстү Акапулкадакы мәшһур гајаја кетдик. Һәр күн һәмин гајанын зирвәсиндән бир мексикалы оғлан гајаларын арасындан көпүрүб-нәрилдәјән дәннизә тулланыр. Буңун үчүн чамаатдан пул јығырлар. Адама беш-он песо. Һәр күн Акапулкаја кәлмиш туристләрин бир гисми ахышыб, о гәрибә, ваһимәли сәһнәни сејр етмәјә кедир. Һәмин оғлан һәр саат јарымдан бир суја тулланыр. Оңун тулландығы јер, һүндүрлүјү гырх метр олан ики сылдырым гајанын арасындакы ени үч метрдән дә дар көрүнән горхунч дәннзин дәрин јеридир. Бурада дәннз ән сакит һаваларда да елә курулдајыр ки, ваһимәси адамы узагдан басыр. Ахшамүстү бу сәһнә даһа тәсирли көрүнүр. Биз дә мәнз һава гараландан сонра ора кетдик.

Јолда бәләдчимиз деди ки, Тарзаның суја сонунчу тулланмасы бу гајадан олуб. Сөһбәт мәшһур чохсеријалы «Тарзан» филминин баш гәһрәманы ролунда чәкилиш

артистдән кедирди. Һәмин артист вахтилә дүнјанын ән күчлү үзкүчүләриндән бири сајылырды. Көзәл дә идманчы иди. О да бу ваһимәли гајадан суја тулланмаг истәјиб вә һесабыны дүзкүн көтүрмәдији үчүн сылдырым гајанын чыхынтысына илишиб парча-парча олуб. Инди бу мексикалы оғлан һәмин сылдырым гајадан дәннизә атылачаг. Гаја ашағы кетдикчә ирәлијә габарырды. Тулланыр оғлан күчүнү елә һесабламанлы иди ки, үч-дөрд метр ирәли чыхан габарыг јерә тохунмасын. Тарзаны ојнајан артист исә буну нәзәрә алмамышды. Тулланыр чәсур оғланы дәнниздә мүһафизә етмәк үчүн һәр еһтимәлә гаршы суда бир нәфәр галыр. Тулланыр, дәннздәки оғлана ишарә едир, о һазыр дурур вә јухарыдакы оғлан хач вурур, ашағы тулланыр. Даһа доғрусу, ашағы јох, гуш кими ганад ачыб ирәли тулланыр. Сонра исә јерин чәзибәси ону чәкир.

Ән азы мин нәфәрә гәдәр адам јығылмышды: үч јашындан сәккиз јаша гәдәр ушаглар әлләриндә фәнәр, туристләрә бәләдчилик едир, јолларыны ишыгландырыр, һәрә кәлиб өзү үчүн јер тутур; ушаглар әлләрини узадыб динмәзчә зәһмәт һаггы истәјирләр. Бу хырда ушаглар ашағы енәндә дә, јухары галханда да туристләрин бәләдчиси олурлар. Беләликлә, Мексикада үч јашындан пул газанмаға башлајырлар.

Гајалар хүсуси прожекторларла ишыгландырылар.

Мексикалы оғлан бу гајаја дырманмаға башлады. Лап көртәнкәлә кими дырмашырды. Гајанын зирвәсинә јетишиб, дајанды. Бир аз көзләди. Елә бил атылмаға чүр'әт етмирди. Анчаг атылмаг лазым иди. Бәс нә үчүн узадырды. Бәлкә она көрә ки, тамашачыларын сајы бир гәдәр дә артсын. Нә гәдәр тамашачы олса иди, бир о гәдәр дә чох пул јығылачагды. Пулуң һамысы онун үчүн

жыгылмырды. Чүнки бу тамашаја ишыг енержиси дэ сэрф олуурду. Бу бөјүк бир аттракцион иди.

Чох көзлэмэли олдуг. Нəһажэт, оғлан тонгал галајыб, ики мəш'эл жандырды. Мəш'эллэри кəнара гојуб, хач вурду. Јенэ дэ, бир мүддэт атылмаға чүрэт етмирмиш кими, ирəли кəлиб кери чəкилди. Нəһажэт, фит чалды, билдирди ки, туланыр, сујун ичəрсиндэ көзлэјан јолдашы һазыр олсун. Гуш кими голларыны ачды. Јанан мəш'эллэр бу сəһнəни даһа да тə'сирли көстəрди. Будур, оғлан ганадлары мəш'элэ дөнүб, алышан гуш кими көјə учду. Ирəлијə, гајанын габаран јериндөн дэ габаға сүздү. Сонра башышағы шығыды. Суја баш вурмағы илэ чыхмағы бир олду; суја кирмəмишдэн габаг əлиндəки мəш'эллэри кəнара туллады. һамы əл чалды, вəссалам...

Бир саата гэдэр көзлэдик, ики-үч санијə чəкэн тамашаны көрүб, кери гајытдыг.

Бурада һэр шеј сатылыр. Нəвазиш дэ, мəһəббэт дэ... һэр шејин мəјары јалныз вə јалныз пулду.

Акапулкадан Мексикаја јола дүшдүк. Јаман дарыхырдыг. Үрəјимиздэ вəтəнə гајытмаг арзусу, вəтəни көрмөк һəвəси гајнајырды.

Мехикодан Монреала, Монреалдан Брүсселə—Белчиканын пајтахтына кəлиб чыхдыг. Јенидэн Европа вахтына ујғунашмалы идик. Белчикада белə гэрара кəлмишдик ки, ики саат истираһэт едлб, Брүсселин сєјринə чыхаг, Лакин бу дəфə вахта ујғунаша билмөдик. Неч кəс дэ бизи ојатмады. Ики саатын əвəзинə алты-једди саат јатдыг. Ојаныб көрдүк ки, «оба көчүб, јурду галыб».

Јолдашларымызын һамысы тэзə бəлэдчи илэ шəһəрин сєјринə чыхмышдылар. Буна көрə дэ јолдашымла икпликдэ шəһəri өзүмүз сєјр етмəјə башладыг.

Өтəri тəссүратлардан сөһбэт ачмаг истəмирəм. Шəһэр бизи о гэдэр дэ тэччүблэндирмэди. Мəнə даһа чох

хош кəлэн Брүсселин тəјјарə мєјданы олду. Тəјјарə мєјданы јүксək техникаја малик иди. Хидмэтчилэр, тəјјарə мєјданынын гурулушу, бир сөзлэ, əн мүасир учуш мєјданы...

Брүсселдэ совет тəјјарəсинə миндик. Бир саатдан сонра Амстердамын тəјјарə мєјданына ендик. Эсас бинаја јахынлашмамыш бинадан ажрылмыш хортум кет-кедэ бизим тəјјарəјə сары узанмаға башлады. Тəјјарəминзин гапысы ачылан кими бу хортумун халчалы дəһлизи илэ эсас бинаја кечдик.

Нəһажэт, совет тəјјарəсинин ганадлары бизи бу мүрəккəб сəјажəтдэн, арзусунда олдуғумуз əзиз Вəтəнə апарды.

Бир нечə саатдан сонра Вəтəнимизин пајтахты Москва бизи, биз исə Москваны саламладыг.

...Учу-бучагы көрүмəјан узаг Атлантик океаны вə даһа узаг Америка гит'əsi хатирəлəрдэ галыб.

Бəзэн мəнə елэ кəлир ки, бу сəјажəт јерли-дубли олмајыб. һамысы елэ бил ағыр, гарышыг јуху иди.

Лакин зəман дурулур вə хатирəлəримин шəффафлашыб, ајдынлашан дəринилијиндэ бəзэн һєјрəтə кəтирэн, бəзэн сарсыдан лəвһəлэри көрүрəм...

Јох, бу хəјал дејил, һəгигəтдир. Хатирəлəрин ширини дэ вар, ачысы да, дəһшəтлиси дэ.

Дəһшəтлиси чохдур...

1971-чи ил, ноябр

1972-чи ил, март.

Сеидбейли Гасан Мехти оглы

ДВАДЦАТЬ ДНЕЙ В АМЕРИКЕ

(Путевые заметки)

(На азербайджанском языке)

Редактору *С. Маммадова*, Рэссамы *С. Шатиков*,
Бədни редактору *Ф. Мəммədov*,
Техники редактору *Ф. Иусейнова*,
Корректору *Х. Новрузова*.

Ягылмага вердимши 7/III-73-чү ил Чапа имзаланмыш
25/II-74-чү ил, Кагыз форматы 70×108/16, Кагыз № 2,
Физики ч/в. 2.25, Шəрти чап/в. 3.15, Учот нəшр. в. 3,
ФГ 09027, Тираж 20 000, Сифарш № 299 Гијмəти 12 гəп.

Азербайжан ССР Назирлəр Советинин Дəвлəт Нəшријат,
Полиграфиа ва Китаб Тичарəти Иншлəри Комитаси,
«Кəнчлик» нəшријаты, Баки, Нусу Пачыјев кучəsi, 4,
Ягылмыб, «Гызыл Шəрғ» мəتبəси, Баки, Нəзи Асланов
кучəsi, 80.

Чап едиллиб, 26 Баки комиссары адына мəتبəэ, Баки,
Əли Бајрамов кучəsi, 3.

Сеидбейли Гасан Мехти оглы

ДВАДЦАТЬ ДНЕЙ В АМЕРИКЕ

(Путевые заметки)

(На азербайджанском языке)

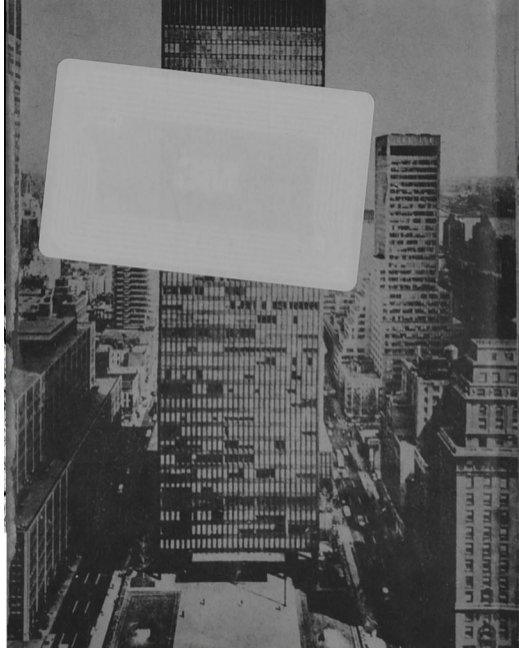
Редактору *С. Маммадова*, Рассамы *С. Шатиков*,
Бедни редактору *Ф. Маммадов*,
Техническому редактору *Ф. Гусейнова*,
Корректору *Х. Новрузова*.

Языком верилмиш 7/III-73-чү ил Чапа имзаланмиш
25/II-74-чү ил, Қағыз форматы 70X108/мм, Қарыз № 2,
Физики ч/в. 2.25, Шарты чап/в. 3.15, Учет нәшр. в. 3,
ФГ 09027, Тираж 20 000, Сифарыш № 299 Гијмәти 12 гөл.

Азәрбајҹан ССР Назирләр Советиники Дөвләт Нәшријят,
Полиграфја вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси,
«Көчлүк» нәшријяты, Бақы, һүсү һачыјев күчәси, 4,
Јыгылыб, «Гызыл Шәрт» мәтбәәси, Бақы, һәзи Асланов

күчәси, 80,

Чап едиліб. 26 Бақы комиссары адына мәтбәә, Бақы,
Әли Бәјрамов күчәси, 3.

12 гал.

